

The Greek Review of Social Research

Vol 39 (1980)

39-40

Οικογένεια και εφηβεία στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ: Μια διαπολιτισμική σύγκριση

Πόπη Βλοντάκη

doi: [10.12681/grsr.551](https://doi.org/10.12681/grsr.551)

Copyright © 1980, Πόπη Βλοντάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Βλοντάκη Π. (1980). Οικογένεια και εφηβεία στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ: Μια διαπολιτισμική σύγκριση. *The Greek Review of Social Research*, 39, 267–282. <https://doi.org/10.12681/grsr.551>

οικογένεια καί έφηβεία στήν Έλλάδα καί τίς ΗΠΑ

Μιά διαπολιτισμική σύγκριση

τής

Πόπης Βλοντάκη

Πτυχιούχου Μ.Σ. Ψυχολογίας
Πανεπιστημίου Μασσαχουσέτης

Η μελέτη αυτή αναφέρεται στό θέμα τής οικογένειας καί τής έφηβείας, μέ ιδιαίτερη έμφαση στήν αντιμετώπιση τής σεξουαλικότητας κατά τήν έφηβεία. Σκοπός μου είναι ή σύγκριση, όσον άφορά τήν οικογένεια καί τήν έφηβεία, άνάμεσα στήν Έλλάδα καί τίς Ένωμένες Πολιτείες, σέ συνάρτηση μέ τήν ιστορική-πολιτιστική παράδοση καί τό στάδιο σύγχρονης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης τής κάθε χώρας.

Πιο άναλυτικά, έμφαση θά δοθεί στά άκόλουθα σημεία:

- Πολιτιστικές ρίζες τής σύγχρονης σεξουαλικής ήθικης στήν Έλλάδα καί τίς Ένωμένες Πολιτείες.
- Η σύγχρονη θέση καί δομή τής οικογένειας, καθώς καί τά σεξουαλικά ήθη καί ή συμπεριφορά άνάμεσα στους νέους.
- Μελλοντικές τάσεις καί ύποδείξεις γιά έρευνα στήν Έλλάδα.

Η έργασία αυτή δέν άποτελεί αυτοΰσια έμπειρική έρευνα. Τό θέμα ήταν πολύ ευρύ καί πρακτικοί λόγοι χώρου, χρόνου καί χρήματος δέν επέτρεπαν κάτι τέτοιο.

Στηρίχθηκα σέ ιστορικά καί κοινωνιολογικά δεδομένα, καθώς καί σέ έμπειρικές έρευνες πού άφορούν τή δυναμική τής οικογένειας καί τή σεξουαλικότητα των νέων στήν κάθε χώρα γιά νά καταλήξω σέ όρισμένα συμπεράσματα.

- Η μελέτη είχε συνταχθεί άρχικά στήν άγγλική γλώσσα. Ύποβλήθηκε στή Σχολή Ψυχολογίας τού Πανεπιστημίου τής Μασσαχουσέτης γιά εκπλήρωση των άπαιτουμένων προϋποθέσεων πρós άπόκτηση διπλώματος Master of Science στήν ψυχολογία. Τό άρθρο αυτό άποτελεί συνόψιση τής άρχικής μελέτης.

1. σύντομη άναφορά στήν κοινωνική εξέλιξη τής έφηβείας καί τής οικογένειας

Η έφηβεία σάν ξεχωριστό, παρατεταμένο στάδιο ζωής άποτελεί μάλλον πρόσφατο φαινόμενο. Σέ αντίθεση πρós τή βιομηχανική κοινωνία, στήν άγροτική κοινωνία ή έφηβεία δέν γίνεται αισθητή σάν στάδιο ζωής, μιά πού ή οικονομική οργάνωση τής κοινωνίας άπαιτεί τή συμμετοχή των νέων άπό μικρή ηλικία στόν κόσμο τής παραγωγής. Σ' αυτό τό πλαίσιο, οι έφηβοι λειτουργούν σάν ένεργητικές οικονομικές μονάδες. Μέ τή βιομηχανοποίηση καί τά συνεπακόλουθά της (άστικοποίηση, τεχνολογία) άπαιτείται ή παράταση τού σταδίου τής έφηβείας γιά τούς έξής λόγους: α) γιά νά διατηρηθεί ή άγορά εργασίας μέσα σέ όρισμένα όρια, καί β) γιατί άπαιτείται μεγαλύτερο διάστημα εκπαίδευσης καί μελέτης γιά νά άποκτηθούν οι άπαραίτητες δεξιότητες γιά τή συμμετοχή στόν κόσμο τής εργασίας.

Κατά κάποιο τρόπο, δηλαδή, οἱ ἔφηβοι τώρα ἀποτελοῦν οἰκονομικό παθητικό (Kenniston, 1975).

Ἐκτός, λοιπόν, ἀπό βιολογική καί σωματική ἀλλαγές καί τή συνεπακόλουθη ψυχολογική ἀναταραχή, ἡ ἱστορική ἐξέλιξη ἀποτελεῖ ἀποφασιστικό παράγοντα γιά τόν προσδιορισμό τῆς ἐφηβείας, ἀπό ἀποψη διάρκειας καί οὐσίας. Καί στήν Ἑλλάδα καί στίς Ἦνωμένες Πολιτεῖες ἡ ἔκταση τῆς κοινωνικῆς καί οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς συντελοῦν ὥστε ἡ ἐφηβεία ν' ἀποτελεῖ ἕνα παρατεταμένο στάδιο τῶν κύκλων ζωῆς.

Θέλω νά ἐντοπίσω τή συζήτηση αὐτή κυρίως στή σεξουαλική διάσταση τῆς ἐφηβείας, γιὰ τό σεξουαλικό καί τό κοινωνικό εἶναι ἀλληλένδετα. Καί εἶναι κατὰ τή διαδικασία ἀναζήτησης τῆς σεξουαλικῆς τους ταυτότητας πού οἱ νέοι ἀρχίζουν νά ἀντιλαμβάνονται τόν ἑαυτό τους σάν κοινωνική ὄντοτητα (Freud, 1905).

Σέ διαφορετικά στάδια ἱστορικῆς καί οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις στόν τύπο καί τό βαθμό ἀποδεκτῆς σεξουαλικῆς ἐλευθερίας. Καί ἡ οἰκογένεια μπορεῖ νά ἀποτελέσει περισσότερο ἢ λιγότερο ἀποφασιστικό παράγοντα γιά τήν προσαρμογή τοῦ ἀτόμου στίς κοινωνικές νόρμες (Kenniston, 1977).

Ἔτσι, δταν τό ἀτομικό νοικοκυριό ἀποτελοῦσε ἀτάρκτη οἰκονομική μονάδα, ὁ ρόλος τῆς οἰκογένειας ἦταν ἀποφασιστικός γιά τή μεταβίβαση τῶν κοινωνικῶν ἀξιών καί τήν προσαρμογή στίς κοινωνικές ἀπαιτήσεις. Γιά τὰ κερδίσιμα τήν ἀνεξαρτησία τους οἱ ἔφηβοι ἔπρεπε νά ἀντιταχθοῦν καί νά συγκρουστοῦν μέ τή γονεϊκή ἐξουσία. Κατά τὰ πρῶτα στάδια τῆς βιομηχανοποίησης, ἡ οἰκογένεια χάνει τήν οἰκονομική λειτουργία της ἀλλά καί πάλι ἀποτελεῖ τό βασικό φορέα ἐξουσίας γιά τὰ ἐξαρτώμενα μέλη της (παιδιά, ἐφήβους).

Στή σύγχρονη δυτική κοινωνία, ὅμως, ἡ οἰκογένεια δέν ἀποτελεῖ πιά τόν κύριο φορέα ἐξουσίας, καθώς ὑποσκελίζεται σημαντικά ἀπό τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καί τό θεσμό τῆς μακρόχρονης ἐκπαίδευσης. Οἱ νέοι, βέβαια, ἀκόμη παλεύουν μέ τους γονεῖς τους. Ὅμως, ἡ οἰκογένεια δέν ἀποτελεῖ πιά τήν κύρια πηγή σύγκρουσης, καθώς οἱ γονεῖς ὄλο καί περισσότερο ἀποδέχονται τή συρρίκνωση τοῦ ρόλου τους καί ἐπιτρέπουν τήν ἀνεξαρτητοποίηση ἀπό τήν οἰκογένεια. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, ἡ σεξουαλικότητα εἶναι σχετικὰ λιγότερο ἀκανθώδες θέμα στίς σχέσεις γονιῶν-παιδιῶν. Οἱ συγκρούσεις τώρα μεταφορτώνονται περισσότερο στό εὐρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, θέτοντας ὑπό πίεση καί τήν οἰκογένεια σάν θεσμό καί τὰ μέλη της σάν ἄτομα.

Ἔτσι, τήν ἴδια στιγμή πού ἡ σεξουαλική ζωή τῶν νέων ξεφεύγει ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς οἰκογένειας, βρίσκεται κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν κοινωνικῶν πλαισίων μέσα στό ὅποιο εἶναι ἐνσωματωμένη. Αὐτό ἐκδηλώνεται τόσο μέ τήν ἐμφάνιση καταναγκαστικῶν τύπων σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς ὅσο καί μέ τήν ἐνταση

πού διακατέχει τίς διαπροσωπικές σχέσεις σέ θέματα ἐπικοινωνίας.

Ἡ ἑλληνική καί ἡ ἀμερικανική κοινωνία, ὄντας διαφορετικά στάδια σύγχρονης κοινωνικο-οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, προσφέρουν τό πλαίσιο γιά τή σύγκριση τῆς λειτουργίας τοῦ ἀντίστοιχου οἰκογενειακοῦ μοντέλου καί τοῦ ἀντικτύπου του πάνω στή σεξουαλική ζωή τῶν νέων.

Δέν φιλοδοξῶ νά θίξω κάθε παραλλαγή οἰκογενειακοῦ μοντέλου καί σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς, γιὰ ἔχω ἀπόλυτη ἐπίγνωση ὅτι κάθε χώρα παρουσιάζει ἕνα ἐπίπεδο πολυπλοκότητας, ὥστε ὅποιαδήποτε συζήτηση γιά τήν οἰκογένεια καί τόν ἐφηβο νά διατρέχει τόν κίνδυνο τῆς ὑπεραπλούστευσης. Οὐτε θά ἤθελα νά δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι, συζητώντας γιά τή μέση ἀμερικανική οἰκογένεια, ἀγνοῶ τήν πολλαπλότητα τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας. Πρακτικά προβλήματα χώρου κι ὄχι κάποια προκατάληψη μέ ἀναγκάζουν νά χειριστῶ τό θέμα μέ αὐτό τόν τρόπο. Σκοπός μου εἶναι νά δείξω ἄδρα πῶς διαφορετική παράδοση καί διαφορετικό στάδιο σύγχρονης κοινωνικο-οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης διαμορφῶνουν ποιοτικά διαφορετικές καταστάσεις.

2. οἰκογένεια καί ἐφηβεία στό ἑλληνικό πολιτιστικό πλαίσιο

Παραδοσιακή ἀγροτική οἰκογένεια

Ἡ παραδοσιακή ἑλληνική οἰκογένεια, μέ τίς ἀντίστοιχες ἠθικές ἀξίες, διαμορφώθηκε σ' ἕνα χώρο μέ ταραχώδη ἱστορία (Ὄθωμανική κυριαρχία, Ἐπανάσταση 1821, Βαλκανικοί πόλεμοι, Μικρασιατική καταστροφή, Παγκόσμιος πόλεμος, ἐμφύλιος, κτλ.) καί ἀντίξοες βιοτικές συνθήκες. Οἱ δύσκολες λοιπόν συνθήκες ἐπιβίωσης συντέλεσαν ὥστε στήν ἑλληνική παραδοσιακή κοινωνία νά ὑπάρχει σαφῆς κατηγοροποίηση τῶν ἀνθρώπων σέ «δικούς» καί «ξένους». Σάν «δικούς» θεωροῦνται ἡ οἰκογένεια, οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι (Βασιλείου, 1968), καί κριτήριο συμμετοχῆς στήν ομάδα τῶν «δικῶν» εἶναι τό ἐνδιαφέρον πού κάποιος δείχνει γιά τήν προώθηση τῶν συμφερόντων ὅλης τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητας.

Ἔτσι, ἡ παραδοσιακή ἀγροτική οἰκογένεια εἶναι σφιχτοδεμένη καί διαντέεται ἀπό ἰσχυρά αἰσθήματα πίστης, ὑποχρέωσης καί ἀλληλεξάρτησης ἀνάμεσα στά μέλη της (Friedl, 1963· Peristiany, 1965). Αὐτή ἡ ἀναγκαιότητα γιά στενές, ὑποστηρικτικές, ἀλληλεξάρτητες σχέσεις ἀντανακλάται σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς δομῆς της.

Ἡ ἀγροτική οἰκογένεια εἶναι ἐπιτομημένη καί πατριαρχική. Ἡ ἱεραρχία μέσα στό οἰκογένεια καθορίζεται βάσει τοῦ φύλου καί τῆς ἡλικίας (Campbell, 1964, Φραγκουδάκη, 1978). Ἔτσι, τή μεγαλύτερη ἐξουσία ἔχει ὁ παππούς, ἀκολουθεῖ ὁ πατέρας, ἡ γι-

γιά, ή μητέρα. Άνάμεσα στά παιδιά, τά αγόρια, ακόμη και μικρότερα σέ ηλικία, απολαμβάνουν περισσότερα προνομία από τά κορίτσια (Βαλμός, 1936). 'Η συζυγική σχέση δέν είναι πολύ οικεία και προσανατολίζεται περισσότερο πρός τά παιδιά, τά όποια βρίσκονται στό επίκεντρο τής προσοχής τόσο μέσα όσο και έξω από τήν οικογένεια (Campbell, 1964· Triandis, Vassiliou, Nassiakou, 1968).

Μέ τήν εμφάνιση τής εφηβείας, ή σχέση τών παιδιών μέ τόν πατέρα, κυρίως, γίνεται περισσότερο απόμακρη και τυπική.

Γιά τή σωστή κατανόηση όμως τής ιεραρχικής δομής τής πατριαρχικής αγροτικής οικογένειας πρέπει ή θεώρηση τής νά γίνει μέσα στό κοινωνικό πλαίσιο, στό όποιο αναπτύχθηκε. Σ' ένα περιβάλλον, όπου τό νοικοκυριό βρίσκεται ένσωματωμένο μέ τήν οικονομία, ή γυναίκα είναι μία σημαντική μορφή έστω και άν δέν έχει δημόσια άναγνώριση. Στό βαθμό πού ή ύπαρξή τής είναι άπαραίτητη γιά τήν οικονομική επίβιωση τής οικογένειας, οί ρόλοι είναι μέν διαχωρισμένοι αλλά συμπληρωματικοί συγχρόνως. Άπ' ατή τήν άποψη, ή δομή τής αγροτικής οικογένειας έμπιπτει στό πλαίσιο τών ύποστηρικτικών, άλληλεξάρτητων σχέσεων πού άνάφερα προηγουμένως.

Ο ήθικός κώδικας τής αγροτικής οικογένειας καθορίζεται από τίς άξίες τής τιμής και τής ντροπής γιά τόν άντρα και τή γυναίκα, αντίστοιχα, και σχετίζεται μέ τά έξής χαρακτηριστικά τής κοινωνικής δομής: α) συμπληρωματική αντίθεση τών δύο φύλων, β) άλληλεγγύη άνάμεσα στά μέλη τής οικογένειας και γ) κάποια μορφή έχθρότητας άνάμεσα σέ οικογένειες πού δέν συνδέονται μέ συγγενικούς δεσμούς (Campbell, 1964). 'Η άπώλεια τής ντροπής θίγει τήν τιμή τών άντρών τής οικογένειας (συζύγου, άδελφών, γιών) γιατί άντανανκλά στόν άντριισμό τους. 'Η έννοια τού «φιλότιμου» εκφράζει ατήν άκριβώς τή σχέση άνάμεσα στην τιμή και τή ντροπή και καθορίζει άν απαιτείται νά αναληφθεί δράση γιά τήν άποκατάσταση μιάς προσβολής (Safilios, 1969). Οί άξίες τής τιμής και τής ντροπής διαγράφουν τό διπλό κριτήριο ήθικής τής αγροτικής 'Ελλάδας, έρόσον ή γυναίκα θεωρείται μία διαρκής άπειλή γιά τήν τιμή τού άντρα. 'Ετσι όλο τό βάρος τής ντροπής πού περικλείουν οί σεξουαλικές σχέσεις πέφτει στό γυναικείο φύλο. Και φυσικά, ενώ τό κορίτσια είναι πολύ περιορισμένα, γιά τά αγόρια δχι μόνο έπιτρέπεται, αλλά αποτελεί και κοινή προσδοκία νά έχουν πολλαπλές σεξουαλικές κατακτήσεις.

'Η προικα αποτελεί μία άκόμα ένδειξη τής άλληλεξάρτησης άνάμεσα στά μέλη τής οικογένειας και τού διπλού κριτηρίου τής αγροτικής 'Ελλάδας. Οί κοινωνικοί δέ παράγοντες πού ένίσχυσαν και διατήρησαν αυτό τό θεσμό έχουν τή ρίζα τους στην ελληνική παράδοση. Παλαιά α) ισχυρό αίσθημα εθύνσης άπέναντι στό κορίτσι και β) αίσθηση φιλότιμου πού συνδέει τήν παροχή προίκας μέ τό καλό όνομα τής οικογένειας (Λαμπίρη-Δημάκη, 1972).

'Η άγροτική οικογένεια άποτελεί ένα σημείο άναφοράς γιά τόν τρόπο μέ τόν όποίο ή σύγχρονη ελληνική οικογένεια διαφοροποιείται από τήν παράδοση, καθώς προχωρεί ή άστικοποίηση και ή εκβιομηχάνιση. Γι' αυτό τό λόγο πιστεύω πώς ή παραπάνω σύντομη άναφορά θά βοηθήσει στην κατανόηση τής άστικής οικογένειας και τών σύγχρονων αξιών.

Κοινωνικο-οικονομική αλλαγή

Τό ρεύμα άστικοποίησης έντάθηκε κατά τή μεταπολεμική περίοδο. Σήμερα, ό άστικός πληθυσμός άποτελεί τό 53% έναντι τού 33% στά 1940 (Στατιστική Έπετηρίς, 1975). 'Η βιομηχανοποίηση άκολούθησε σέ βραδύτερο ρυθμό, ώστε σήμερα τό εργατικό δυναμικό τής χώρας άνέρχεται σέ 20%, ενώ ό αγροτικός πληθυσμός σέ 47% (Στατιστική Έπετηρίς, 1975).

Μέ τήν άστικοποίηση και τή βιομηχανοποίηση ή θέση τής γυναίκας αλλάζει. Σήμερα οί γυναίκες άποτελούν τό 28,5% τού συνολικού εργατικού δυναμικού (Στατιστική Έπετηρίς, 1977).

'Η συμμετοχή τών γυναικών στόν κόσμο τής εργασίας έξω από τό σπίτι έχει σημαντικό αντίκτυπο στή δυναμική τής οικογένειας. Επίσης, τό άστικό πλαίσιο, όπου ή δύναμη τής κοινής γνώμης μειώνεται και ό οικογενειακός έλεγχος γίνεται πιό δύσκολος, έννοει μία σχετική χαλάρωση τής σεξουαλικής ήθικής. 'Ετσι, οί κάτοικοι τών πόλεων διατηρούν όρισμένα στοιχεία τών παραδοσιακών αξιών τους, αλλά παράλληλα ή ήθική τους αναδιαρθρώνεται σέ χαλαρότερη βάση. Συγχρόνως, μέ τό νά διατηρούν στενοούς δεσμούς μέ τήν οικογένειά τους στόν τόπο καταγωγής, πραγματοποιούν τή σύνδεση τών χωρικών μέ τίς συνήθειες τής πόλης. 'Υπό ατή τήν έννοια, ή άλληλεπίδραση πόλης-χωριού περνά μέσα από τήν οικογένεια (Friedl, 1963).

Σύγχρονη άστική οικογένεια

Τά τελευταία χρόνια, ή ελληνική κοινωνία εξελίσσεται ταχύτατα. 'Επειδή όμως οί αλλαγές στην κοινωνική δομή πραγματοποιούνται σέ ρυθμό βραδύτερο από ό,τι ύποπτευουν οί οικονομικές αλλαγές, παρατηρείται ένας άσυγχρονισμός άνάμεσα στην οικονομική εξέλιξη από τή μία μεριά και τήν εξέλιξη θεσμών και αξιών από τήν άλλη. 'Ετσι, δημιουργούνται όρισμένες συγκρούσεις, καθώς ή οικογένεια έξακολουθεί νά προβάλλει τίς παραδοσιακές απαιτήσεις και άξίες πού διαμορφώθηκαν στό άγροτικό περιβάλλον άλληλεξάρτησης, ενώ οί νέοι πρέπει νά αντιμετώπισουν ένα διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο, όπου οί άλληλεξαρτήσεις διαρκώς χαλαρώνουν.

Μιά σύντομη περιγραφή τής σύγχρονης ελληνικής άστικής οικογένειας μέ βάση όρισμένα έμπειρικά δεδομένα θά βοηθήσει στην άνάλυση και κατανόηση αυτών τών συγκρούσεων.

Ἡ οἰκογένεια παραμένει ἰσχυρή σάν θεσμός καί θεωρεῖται καί ἀπό τὰ δύο φύλα σάν κύριος παράγοντας εὐτυχίας (Βασιλείου, 1966). Τό συνεχῶς αὐξανόμενο ποσοστό διαζυγίων¹ δέν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ἀμφισβήτησης τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, γιατί συσχετίζεται μέ τήν αὐξανόμενη συχνότητα γάμων (Ἐθνική Στατιστική Ὑπηρεσία 1951, 1961, 1971, 1975).

Στόν ἀστικό χώρο, ἡ σχετική ἀπομόνωση τῆς συζυγικῆς σχέσης (ἀπό τή γειτονιά, τοὺς συγγενικοὺς κύκλους) ἀπατεῖ μεγαλύτερη οἰκειότητα καί συναισθηματική αὐτοδυναμία γιά τήν ἐπιβίωσή της, σέ σύγκριση μέ τό παρελθόν (ἀγροτικό πλαίσιο). Ὅμως ὁ γάμος θεωρεῖται μιά σχέση πού βασίζεται στήν ἀμοιβαία κατανόηση, τίς παραχωρήσεις καί τήν ὑπακοή τῆς γυναίκας κυρίως (Safilios, 1972). Ἐπίσης ἀπό πολλοὺς ἡ ἀγάπη θεωρεῖται περισσότερο σάν ἐπακόλουθο παρά σάν προϋπόθεση τοῦ γάμου (Βασιλείου, 1966).

Γενικά, λοιπόν, οἱ ρόλοι μέσα στήν οἰκογένεια παραμένουν διαχωρισμένοι καί συμπληρωματικοί. Βέβαια, τό ἐπάγγελμα τῆς συζύγου ἐλαττώνει τό βαθμό ἐξουσίας τοῦ συζύγου (Safilios, 1967), ἀλλά καί τότε ἡ δύναμή της περιορίζεται σέ πῶ «γυναίκες» ἀρμοδιότητες, ὅπως ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, ἡ ἀγορά οἰκιακῶν εἰδῶν (Safilios, 1967). Καί στόν τομέα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων, ἔρευνες σκιαγραφοῦν μιά ἄλλοιο παθητική στάση τῆς Ἑλληνίδας γυναίκας, ὅσον ἀφορᾷ τήν πρωτοβουλία, τόν ἔλεγχο γεννήσεων ἢ τή συζυγική ἀπείθεια (Safilios, 1972, 1969).

Συναφῆς δέ μέ τήν κοινωνική ἀλλαγὴ εἶναι καί ὁ ἀστικός ἐπαναπροσδιορισμός τῆς ἐννοίας τῆς «τιμῆς», πού τώρα βασίζεται περισσότερο στήν ἀτομική συμπεριφορὰ κάποιου παρά στή συμπεριφορὰ ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας (Safilios, 1969).

Ἡ πυρηνική οἰκογένεια (κατά τό 1969, ὁ μέσος ἀριθμὸς παιδιῶν ἀνά οἰκογένεια ὑπολογιζόταν σέ 2,2 —Βαλαώρας, 1969) ἀντικαθιστᾷ συνεχῶς τὴν ἐκτεταμένη μορφή οἰκογένειας. Παρὰ δὲ τῆς σχετικῆς φθορᾶ τῆς πατριαρχικῆς παράδοσης, καί στόν ἀστικό χώρο ὁ πατέρας παραμένει ἡ κυρίαρχη μορφή (Vermeulen, 1970), καί ἡ γονεϊκὴ σχέση ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει μεγαλύτερη βαρῦτητα ἀπὸ τὴ συζυγική (Spinellis-Vassiliou, *Communication*, No 65). Ἡ παιδοκεντρικότητα παραμένει κύριο χαρακτηριστικὸ καί τῆς σύγχρονης ἀστικῆς οἰκογένειας. Θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι συχνὰ οἱ γονεῖς ἀντιμετωπίζουν τὰ παιδιά σάν μιά πρόεκταση τοῦ ἑαυτοῦ τους, προσπαθώντας μὲσω αὐτῶν νὰ ἐκπληρώσουν δικές τους ἀνάγκες, διαψευσμένους πόθους καί φιλοδοξίες (Katakis, Ioannides, Tavantzis, 1974, Ποταμιάνου, 1978). Αὐτὴ δὲ ἡ στάση συνοδεύεται ἀπὸ τὴν τάση γιά ἔλεγχο καὶ διατήρηση τῆς ἐξάρτησης τοῦ παιδιοῦ. Νοοτροπία πού

στό παρελθόν ὑπαγορευόταν ἀπὸ τίς συνθήκες ἀλληλεξάρτησης τοῦ ἀγροτικοῦ χώρου καί πού ἐπιβιώνει παρ' ὅτι ἔχουν ἀλλάξει οἱ συνθήκες τῆς ἀστικῆς Ἑλλάδας.

Σήμερα, ἐνῶ οἱ σχέσεις γονέων-παιδιῶν εἶναι περισσότερο φιλελεύθερες ἀπὸ ὅτι στό παρελθόν, ἡ αὐταρχικὴ παράδοση δέν ἔχει ἐξαλειφθεῖ. Ὁ σεβασμὸς, ἡ ὑπακοή καί ἡ φροντίδα κατὰ τὴ γερωντική ἡλικία ἀποτελοῦν τίς κύριες προσδοκίες τῶν γονιῶν ἀπὸ τὰ παιδιά, ἐνῶ ἡ ἀγάπη βρίσκεται στό τέλος τῆς λίστας τῶν καθηκόντων (Βασιλείου, 1966, Ζάρναρη, 1978).

Εὐλόγο εἶναι ὅτι, σ' αὐτὸ τό πλαίσιο, ἡ σεξουαλικότητα παραμένει ταμπὸ καί οἱ σχετικὲς συζητήσεις εἶτε ἀποκλείονται, εἶτε γίνονται μῆσα σ' ἓνα κλίμα φορτισμένο (Ζάρναρη, 1978).

Ἡ παράδοση ἐπιβιώνει, παρὰ τῆς σχετικῆς ἀλλαγῆς, καί ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς κοινωνικοποίησης, ἀναγκλώντας στή διαφοροτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν κοριτσιῶν καί τῶν ἀγροτιῶν. Παραδοσιακά, τὸ ἀγόρι ἀνατρεφόταν μέ τό ὄραμα τῆς καριέρας καί τὸ κορίτσι μέ τό ὄνειρο τοῦ «καλοῦ γάμου». Σήμερα αὐτὴ ἡ νοοτροπία εἶναι ἐμφανῆς κυρίως στά κατώτερα οἰκονομικά στρώματα, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια μπορεῖ νὰ ἀναγκάσει τοὺς γονεῖς νὰ διαλέξουν νὰ μορφώσουν μόνο τὸ γιό (Safilios, 1972). Ὅμως οὐσιαστικὰ ἡ νοοτροπία ἐπιβιώνει σέ εὐρύτερη κλίμακα, πράγμα πού ἐξηγεῖ γιατί ἐνῶ πολλές γυναῖκες σπουδάζουν καί ἀναλαμβάνουν μιά υπεύθυνη δουλειά, πολὺ συχνὰ θεωροῦν τὸ στάδιο αὐτὸ σάν κάτι τὸ προσωρινὸ μέχρι τὸ γάμο τους.

Ἐφηβεία καί σχέσεις μέ τὸ ἄλλο φύλο

Τὰ προβλήματα λοιπόν πού ἀντιμετωπίζουν τὰ ἀγόρια καί τὰ κορίτσια βρίσκονται σέ ἄμεση συσχέτιση μ' αὐτὲς τίς προσδοκίες. Μέ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἐφηβείας, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ ἀγόρι καί τὸ κορίτσι γίνεται ὀριστικὴ, καί εἶναι κυρίως ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πατέρα πού ἐπηρεάζεται καί γίνεται αὐταρχικότερη.

Ἡ κύρια ἀπαιτήση ἀπὸ τὸ ἀγόρι ἀφορᾷ τὴν προετοιμασία γιά μιά καλὴ καριέρα, ἐνῶ συνήθως τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας δέν προκαλεῖ μεγάλες προστριβές. Γιά τὸ κορίτσι ὅμως, ἡ πίεση δέν ἀφορᾷ τόσο τὸ θέμα τῆς μόρφωσης, ὅσο τὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτητοποίησής του ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, καί τῶν σχέσεών του μέ τὸ ἄλλο φύλο. Εἶναι κοινὴ διαπίστωση πόσο εὐαίσθητο σημεῖο ἀποτελεῖ γιά τὸν πατέρα τὸ νὰ «πάει ραντεβού» ἡ κόρη του, ἐν γνώσει του.

Ἡ στάση τῆς μητέρας σ' αὐτὴ τὴ σύγκριση εἶναι ἄλλοιο ἀμφιθυμική. Ἐχοντας καί ἡ ἴδια ἀνάλογες ἐμπειρίες εἶναι σέ θέση νὰ κατανοήσει περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα καί νὰ νοιώσει συμπάθεια γιά τίς προσπάθειες τῆς κόρης τῆς νὰ ἀνεξαρτητοποιηθεῖ. Παράλληλα, ὅμως, νοιώθει ἀπόρητη νὰ παρατηρεῖ ἀπὸ τὸν ἔ-

1. Τὰ διαζύγια αὐξήθηκαν ἀπὸ 3.786 κατὰ τὸ 1976 σέ 4.517 κατὰ τὸ 1977 (Στατιστικὴ Ἐπετηρὴς Δικαιοσύνης, 1976, 1977).

λεγχο πάνω στα παιδιά της, τα όποια ύπηρξαν ο άξωνας της ζωής της, επειδή φοβάται τη μοναξιά που ή δική τους ανεξαρτησία συνεπάγεται γι' αυτήν. Έτσι, ή στάση της, πού συνήθως είναι συμβατική, συνίσταται σε μία προσπάθεια να βρεί λύσεις και να γεφυρώσει τό χάσμα ανάμεσα στον πατέρα και την κόρη, παίζοντας συχνά παρασκηνακό ρόλο.

Και γιά τό άγόρια και γιά τά κορίτσια ο παρεμβατικός ρόλος της οικογένειας προκαλεί έντονη δυσαρέσκεια. Συγχρόνως, όμως, είναι μάλλον σπάνιο φαινόμενο ή όριστική ρήξη των δεσμών με την οικογένεια ή ο διαχωρισμός στέγης, άν δέν προηγηθεί γάμος ή γεωγραφική άπόσταση πού νά διασφαλίζει αυτή την ανεξαρτησία.

Δυστυχώς δέν υπάρχουν επιστημονικά έμπειρικά δεδομένα σχετικά με τις συγκρούσεις των Έλλήνων έφηβων με την οικογένεια πού τό θέμα της σεξουαλικότητας αυτό καθαυτό. Μπορεί κανείς, όμως, νά σχηματίσει μία ιδέα από δημοσιογραφικά ρεπορτάζ πού θίγουν σχετικά προβλήματα, όπως, γιά παράδειγμα, την έρευνα πού έκανε τό Nielsen Hellas Institute γιά λογαριασμό της εφημερίδας *Τά Νέα*, τόν Ίανουάριο τού 1977. Η έρευνα αυτή διεξήχθη ανάμεσα σε 316 νεαρούς άντρες και γυναίκες (18-25 χρόνων) και σε 100 γονείς όλων των κοινωνικών τάξεων.² Όλοι οι άνεροι και οι νεαρές πού ρωτήθηκαν συμφώνησαν σε ένα βασικό σημείο, ότι δηλαδή δέν υπάρχει καμιά βοήθεια από τό σπίτι, όσον άφορά τη σεξουαλικότητα. "Αν συζητηθούν τέτοια θέματα, ή στάση των γονέων είναι είτε άπορρητική, είτε απαγορευτική, με έμφαση περισσότερο στους πιθανούς κινδύνους παρά στον τρόπο με τον όποιο μπορούν νά αντιμετωπισθούν όρισμένα πρακτικά προβλήματα. Η συνθησιμένη συμβουλή στά άγόρια είναι νά προσέχουν νά μήν έμπλακούν με τό άλλο φύλο σε περιπέτειες πού θά έμποδίσουν μία έπιτυχημένη καριέρα. Και, αντίστοιχα, στά κορίτσια νά άποφεύγουν κάθε «παραχώρηση» στον σεξουαλικό τομέα, καθώς και τις περιπέτειες πού δέν έχουν προοπτική γάμου.

Έτσι, 45% των γονέων πού ρωτήθηκαν είχαν ένδοική στάση άπέναντι στις προγαμιαίες σχέσεις, αλλά μόνο γιά τά άγόρια. 23% ήταν αντίθετοι και γιά τά δύο φύλα, ενώ 26% είχαν γενικά ένδοική στάση γιά τις προγαμιαίες σχέσεις ανεξάρτητα φύλου. Έπίσης 37% των μητέρων ύποστήριξαν τις προγαμιαίες σχέσεις ανεξαρτήτως φύλου, ενώ μόνον 12% των πατέρων έμπήκουν στην ίδια κατηγορία. Αυτά τά δεδομένα, παρά την έπιφύλαξη με την όποια θά 'πρεπε νά γίνονταν άποδεκτά, είναι μέχρις ένός σημείου ένδεικτικά της δυναμικής της οικογένειας: Με άλλα λόγια, ο πα-

τέρας παραμένει ο προστάτης της τιμής της οικογένειας, ή όποια άντανακλάται περισσότερο στη συμπεριφορά της κόρης παρά τού γιού.

Η άπαγορευτική στάση της οικογένειας δέν σημαίνει φυσικά ότι γιά τούς έφηβους δέν υπάρχουν ευκαιρίες γιά συνένευση με τό άλλο φύλο και ανάπτυξη σεξουαλικών σχέσεων. Τό σχολείο, τό φροντιστήριο, ο σύλλογος, τό πάρτυ άποτελούν τόν πιο συνηθισμένο χώρο γιά γνωριμία, και φυσικά τό άγόρι έχει συνήθως την πρωτοβουλία.

Τό ταμπού της παρθένας, πού άποτελούσε άδιαφιλονικητή άρετή γιά την άγροτική Ελλάδα, φαίνεται νά έχει έξασθενήσει κατά πολύ στον αστικό χώρο. Μία σχετική σφυγμομέτρηση ανάμεσα σε νέους άντρες ήλικίας μικρότερης των τριάντα δείχνει ότι ή πλειοψηφία δέν ένδοιφερείται γιά κάτι τέτοιο, ένδο ή ύπόλοιποι θά προτιμούσαν μία γυναίκα παρθένα, αλλά αυτό δέν θά τό έβραζαν ποτέ σάν άπαραίτητη προϋπόθεση. Άντίστοιχες γνώμες έκφράστηκαν επίσης και από νεαρές γυναίκες. Ό τόπος καταγωγής φαινόταν νά άποτελεί καθοριστικό παράγοντα, έφόσον οι περισσότεροι νέοι και νέες άγροτικής καταγωγής ήταν περισσότερο συντηρητικοί σ' αυτό τό θέμα (Κ. Παπαδοπούλου, 1975). Άνάλογες τάσεις φάνηκαν και στο δείγμα πού διερευνήθηκε από τό Nielsen Hellas Institute, όπου τό 77% των έρωτηθέντων έξέφρασαν την έπιδοκιμασία τους γιά τις προγαμιαίες σχέσεις. Και πάλι οι άντρες ήταν πιο ένθερμοι ύποστηρικτές από τις γυναίκες σε ποσοστό 89% και 65%, αντίστοιχα.

Ίδιαίτερα ανάμεσα στους φοιτητές και των δύο φύλων οι προγαμιαίες σχέσεις έπιδοκιμαζόνται. Συνήθως, άπαραίτητη προϋπόθεση θεωρείται ή άμοιβαίοτητα συναίσθημάτων και ή άγάπη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι τό διπλό κριτήριο βρίσκεται σε παρακμή, τουλάχιστον ανάμεσα στον φητητικό πληθυσμό και τούς νέους της πόλης.

Έτσι, παρά την άπαγορευτική στάση της οικογένειας, οι περισσότεροι νέοι στην ήλικία των 17-18 έχουν κάποιου είδους σχέση με τό άλλο φύλο, ή όποια όμως, ιδιαίτερα στην περίπτωση των κοριτσιών, δέν έχει φθάσει στο σημείο των ολοκληρωμένων σχέσεων. Από τό δείγμα τού Nielsen Hellas Institute (1977), ή πλειοψηφία των άντρων (92%) άνέφεραν ολοκληρωμένες σχέσεις στην ήλικία των είκοσι, άρχίζοντας συνήθως από την ήλικία των 16 (21%), ενώ μόνο 3% άνέφεραν παντελή έλλειψη σχέσεων μέχρι τό είκοστό πέμπτο έτος. Οι γυναίκες άνέφεραν ολοκληρωμένες σεξουαλικές σχέσεις στην ήλικία των είκοσι σε ένα ποσοστό 68%. Τό γεγονός όμως ότι 38% των γυναικών πού ρωτήθηκαν ήταν παντρεμένες ίσως δικαιολογεί έν μέρος αυτό τό σχετικά ύψηλό ποσοστό. Μόνο 1% άνέφεραν ολοκληρωμένες σχέσεις γύρω στην ήλικία των 16, ενώ 26% άνέφεραν παντελή έλλειψη σχέσεων μέχρι την ήλικία των 25. Μόνο έλαφρές διαφοροποιήσεις υπάρχουν ανάμεσα στις διάφορες

2. Παρά τούς περιορισμούς αυτής της έρευνας όσον άφορά τό μέγεθος τού δείγματος και τη μεθοδολογία, μπορεί νά χρησιμοποιηθούν σάν δείκτης όρισμένων ρευμάτων στη στάση και τη συμπεριφορά. Έχοντας έπίγνωση αυτών των περιορισμών, θά άναφερθώ σ' αυτήν στις έπομένες σελίδες, μία πού ή επιστημονική έρευνα σ' αυτόν τον τόμο είναι μηδαμινή.

κοινωνικο-οικονομικές ομάδες. Ἡ ἀνατροφή ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν οἰκογένεια βαρύνουν πολὺ, πράγμα πού ἐξηγεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ βραδύτερη ἔναρξη σεξουαλικῶν σχέσεων γιὰ τὶς γυναῖκες σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἄντρες.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀποδεκτὸ τύπο σχέσης, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα δεδομένα. Παίρνοντας ὑπ' ὄψη μίαν ὁμοίαν τὴν στάση ἀπέναντι στὶς προγαμιαῖες σχέσεις καὶ τὶς προϋποθέσεις κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ προγαμιαῖες σχέσεις θὰ ἦταν ἰδεατές, δηλαδὴ, τὴν ἀμοιβαιότητα συναισθημάτων καὶ τὴν ἀγάπη, μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι μιά σταθερὴ σχέση ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικό. Ἀπὸ τὸ δείγμα τοῦ Nielsen Hellas Institute, 24% τῶν ἐρωτηθέντων ἦταν ἡδὴ παντρεμένοι, 36% εἶχαν μιά σταθερὴ σχέση καὶ 38% ἀνέφεραν ὅτι δὲν εἶχαν σταθερὸ δεσμό.

Ὁ γάμος ἀνάμεσα στοὺς νέους

Ἀνάμεσα στοὺς νεαροὺς Ἕλληνες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, σάν βασικὴ προϋπόθεση γάμου θεωρεῖται ἡ ἀγάπη (41%), ἐνῶ ἡ οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξασφάλιση ἀναφέρεται λιγότερο (3% καὶ 8% γιὰ τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες, ἀντίστοιχα) (Nielsen Hellas Institute, 1977). Στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα, ὁ θεσμὸς τῆς προικας ὑφίσταται ἀκόμη εἴτε στὴν παραδοσιακὴ τῆς μορφῆ (δηλαδὴ, σάν οικονομικὴ ἐνίσχυση τῆς οἰκογενείας πρὸς τὴν κόρη) εἴτε σὲ πιὸ ἐκσυγχρονισμένη ἐκδόση. Στὴν τελευταία περίπτωση, ἡ ἀξία τῆς νόφης ἐκτιμᾶται μὲ βάση τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἰκανότητά της νὰ κερδίζει χρήματα («ἡ προίκα της εἶναι ἡ μόρφωσή της»). Ἀνάμεσα στὰ στρώματα χαμηλῆς οικονομικῆς καὶ μορφωτικῆς στάθμης ἐπικρατεῖ ἡ πρώτη τάση, ἐνῶ ἡ δευτέρη τάση κυριαρχεῖ στὰ περισσότερο ἀστικοποιημένα καὶ ἀνώτερο μορφωτικὸ ἐπιπέδου στρώματα (Λαμπίρη, 1972). Ἀξίζει, ἐπίσης, ν' ἀναφέρουμε ὅτι τὸ «μάζεμα» τῆς προίκας ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ ἐξωστρεφικὴ ἐργασία στὰ κορίτσια κατ' ἄνω-κατὰ τῆς οικονομικῆς στάθμης καὶ παραδοσιακῶν ἀντιλήψεων, ὅταν, βέβαια, ἡ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἐπαρκεῖς οικονομικοὺς πόρους (Νικολαΐδου, 1975).

Ἄλλῃ μιά ἐνδειξὴ τῆς σχετικῆς παρακμῆς τῆς αὐταρχικῆς παράδοσης εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῆς μέσης διαφοράς ἡλικίας τῶν συζύγων.³

Σήμερα, μιά μέση διαφορά ἡλικίας ἔξι χρόνων θεωρεῖται λογικὴ, ἀντίθετα μὲ τὴν παραδοσιακὴν τάση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ γυναίκα ἦταν δέκα ἢ ἀκόμα καὶ δεκαπέντε χρόνια νεώτερη ἀπὸ τὸν ἄντρα της. Καὶ πάλι ὁμως ἀσκειῖται μεγαλύτερη κοινωνικὴ πίεσις στὴ γυναίκα νὰ παντρευτεῖ νωρίτερα ἀπὸ ὅ,τι ὁ ἄντρας καὶ ἐπίσης δὲν εἶναι ἀκόμη εὐρύτατα κοινωνικά

ἀποδεκτὸ τὸ νὰ παντρευτεῖ ἡ γυναίκα ἕναν ἄντρα νεώτερό της (Safilios, 1972).

Ἡ μεγαλύτερη συχνότητα γάμων συμβαίνει ἀνάμεσα στὶς ἡλικίες 25-29 γιὰ τὸν ἄντρα καὶ 20-26 γιὰ τὴν γυναίκα.⁴

Οἱ γάμοι σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία ἀποτελοῦν τὴν ἐξαιρεση καὶ σ' αὐτὸ συντελοῦν καὶ ψυχολογικοὶ καὶ οικονομικοὶ λόγοι, δηλαδὴ, ἡ μεγαλύτερη περίοδος ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ἡ μεγαλύτερη οικονομικὴ δυσχέρεια κατὰ τὴ νεαρὴ ἡλικία.

Ἀνάμεσα στὴ νέα γενιά, ἡ στάση ἀπέναντι στὰ παιδιὰ ἀλλάζει. Ἐρευνα τῆς Χ. Κατάκη σὲ φοιτητὲς δείχνει ὅτι τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ πιά τὸ ἐπίκεντρο τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς γιὰ τὰ νεαρὰ εὐγάρια (Ποταμιάνου, 1978). Ἡ ἴδια τάση εἶναι ἐμφανῆς ἀνάμεσα στοὺς νέους πού ρωτήθηκαν ἀπὸ τὸ Nielsen Hellas Institute (1977). Πράγμα πού δείχνει ὅτι, ἀνάμεσα στοὺς νέους, ἡ ἀλλαγὴ στὴ συμπεριφορὰ (δηλαδὴ, ἡ χαμηλὴ γεννητικότητα) συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχὴ ἀλλαγὴ νοοτροπίας (δηλαδὴ, τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς). Παράλληλα, ἡ βάση τοῦ γάμου εἶναι περισσότερο συναισθηματικὴ παρά οικονομικὴ. Ἡ μελλοντικὴ αὐξηση αὐτῆς τῆς τάσης ὑπονοεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια θὰ ἀποβάλλει σταδιακὰ τὸν κτητικὸ χαρακτήρα της καὶ θὰ σταθεθετικὰ ἀπέναντι στὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν νέων.

Διαφοροποιήσεις στὰ σεξουαλικά ἤθη

Ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα εἶναι μιά μεταβατικὴ κοινωνία ὅπου ὅλο τὸ φάσμα ἀξιών, ἀπὸ τὶς πιὸ ἐκσυγχρονισμένες μέχρι τὶς πιὸ παραδοσιακῆς, συνυπάρχουν. Δὲν παρουσιάζει, δηλαδὴ, τὴν ὁμοιομορφία πού χαρακτηρίζει τὴν ἀγροτικὴ Ἑλλάδα.

Αὐτὲς οἱ διαφοροποιήσεις φάνηκαν ἡδὴ στὴν παραπάνω συζήτηση. Ἐδῶ θὰ προσπαθῶ νὰ τὶς συνοψίσω καὶ νὰ διευκρινίσω τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκδηλώνονται σάν γενεωφαικῆ καὶ ταξικῆ διαφοράς. Ἡ ἀστικὴ-ἀγροτικὴ ἀντίθεση ἀποτελεῖ τὴν κυριότερη ἀντίθεση καὶ στὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητος, καὶ διαφοροποιεῖται τὸν ἀστικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν κοινωνικο-οικονομικὸ παράγοντα.

Στὶς ἀγροτικῆς περιοχῆς, δεδομένου ὅτι τὸ ποσοστὸ τοῦ ἀναλφαριθμητοῦ εἶναι μεγαλύτερο, ἐπικρατεῖ τὸ αὐστηρὸ διπλὸ κριτήριον, τὸ ὁποῖο ἐξασθενεῖ κατὰ τὴ μετὰβασιν πρὸς περισσότερο ἀστικοποιημένα κέντρα. Ἐπιπλέον, ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων πού φεύγουν χωρὶς νὰ ἐπιστρέψουν (γιὰ δουλειά, σπουδῆς, κτλ.), τόσο βραδύτερη εἶναι ἡ διαδικασίαν χαλάρωσης καὶ ἀναδιοργάνωσης τοῦ ἠθικοῦ κώδικα. Στὰ χωριά, ἡ οἰκογένεια παραμένει ἀκλόνητος θεσμὸς μὲ κυριαρχὴ μορφή τὸν πατέρα μὲ τὶς αὐταρχικῆς ἰδέες ὅσον ἀφορᾷ τὴ σεξουαλικότηταν καὶ τὴν γυναίκα.

3. Ἡ ἔρευνα δείχνει ὅτι ὅσο μικρότερη εἶναι ἡ διαφορά τῆς ἡλικίας τῶν συζύγων, τόσο περισσότεροι εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς, καὶ ὁ σύζυγος εἶναι πιὸ ὑποστηρικτικὸς (Vertmeulen, 1970).

4. Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία, *Δημογραφικῆς καὶ μελλοντικῆς τάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, 1960-1985*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Ποσοστό αναλφαριθμητισμού σε άστικές-άγροτικές περιοχές

Άστικές Περιοχές		Άγροτικές Περιοχές	
Άντρες 4,8%	Γυναίκες 15,5%	Άντρες 9,1%	Γυναίκες 33,3%

(Στατιστική Έπιθεσίς, 1971).

Άκόμη και σήμερα υπάρχει προτίμηση για τὰ ἀγόρια στὴν οἰκογένεια. Καί μπορεί κανεὶς νὰ ἀκούσει ἕναν πατέρα νὰ λέει ὅτι ἔχει ἕνα παιδί (ἐννώνοντας τὸ ἀγόρι) καὶ ἕνα κορίτσι, ἢ νὰ ἀναφέρεται στὴν κόρη του σὰν «ἕνα γραμματίο πού πρέπει νὰ ἐξοφλήσει» (ἐννώνοντας τὴν προίκα). Σ' αὐτὸ τὸ χῶρο, τὸ διπλό κριτήριο καὶ ἡ τιμὴ (Safilios, 1969), ὁ προκατακατανοσμένος γάμος καὶ ἡ προίκα (Λαμπιρῆ-Δημάκη, 1972) ἀποτελοῦν κοινωνικὲς προσδοκίες καὶ χαιροῦν κοινῆς ἀποδοχῆς. Ἡ ἐπιρροή τῆς Ἐκκλήσιας εἶναι αἰσθητὴ, ἐνῶ ἡ ἔκτρωση ἢ τὸ διαζύγιο ἀποτελοῦν, σὲ περιορισμένο βαθμὸ, τὴν ἐναλλακτικὴ λύση (Βαλαώρας, 1969. Safilios, 1969).

Στὶς ἐπαρχιακὲς πόλεις ἐπικατοῦν οἱ ἴδιες συνθήκες, περισσότερο ἢ λιγότερο τροποποιημένες ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βαθμὸ ἀπομόνωσης ἀπὸ τὰ ἀστικά κέντρα. Συχνὰ τὸ «κλέψιμο» ἢ οἱ πρόωροι ἀρραβῶνες καὶ γάμοι (Τσαούσης, 1971) ἀποτελοῦν διέξοδο στὶς σεξουαλικὲς ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες. Ἡ ἀναχώρηση γιὰ σπουδὲς ἢ δουλειὰ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τὰ ἀγόρια καὶ γιὰ τὰ κορίτσια τὴν καλύτερη δικαιολογία γιὰ νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ σπίτι.

Στὸν ἀστικό χῶρο, δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο φαινόμενο ἡ συμβίωση ἀνύπαντρον ζευγαριῶν, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές, πού ἀντιπροσωπεῖουν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ προοδευτικά τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ σὲ διάφορα πολιτικά θέματα καθὼς καὶ στὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητος. Στὴν Ἑλλάδα, τὸ φαινόμενο τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῶν νέων» (youth culture) δὲν ἔχει ἐπεκταθεῖ τόσο πολὺ ὅσο στὴν Ἀμερική. Οὐτὲ ἡ δομὴ τῶν πανεπιστημίων (μόλις τώρα κατασκευάζονται πανεπιστημιουπόλεις ἀπομακρυσμένες κάπως ἀπὸ τὴν πόλη), οὔτε καὶ ἡ διάρκεια σπουδῶν (δὲν ὑπάρχουν μεταπτυχιακὰ προγράμματα σὲ εὐρεία κλίμακα) εὐνοοῦν κάτι τέτοιο. Ὡστόσο, εἶναι πιὸ αἰσθητὸ στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα σὲ σύγκριση μὲ τὸ παρελθόν, ἐφόσον μὲ τὴ σχετικὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν σπουδῶν περισσότεροι μαθητές γυμνασίου ἀκολουθοῦν πανεπιστημιακὲς σπουδές.

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ πανεπιστήμια στὴν Ἑλλάδα βρίσκονται σὲ ἀστικά κέντρα (Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ἰωάννινα, Ξάνθη, Κρήτη) εὐνοεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν φοιτητῶν. Ἔτσι, ἡ ἀστικοποίηση, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευση πού λειτουργεῖ σὰν παράγοντα ἀπελευθέρωσης, εὐνοεῖ περισσότερο φιλελεύθερες καὶ ἐξισομενὲς σεξουαλικὲς σχέσεις. Ὑπάρχει μιά ἀμ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοστὰ πτυχιοῦχων τετραετοῦς πανεπιστημιακῆς φοίτησης*

Ἔτος	Ὅμαδα ἡλικίας	Πτυχιο	Ποσοστὸ
1961	20-26	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	1,1%
1971	20-24	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	2,2%
	25-29	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	5,5%

(Ἀπογραφή Πλήθυσῆς, 1961, 1971).

* Αὐτὰ τὰ ποσοστὰ δὲν περιλαμβάνουν τοὺς νέους πού ἀφοοῦνται ἀπὸ ἐπαγγελματικὲς σχολές ἢ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη βαθμὶα ἐκπαίδευσης μετὰ τὸ γυμνάσιο.

φίδρομη διαδικασία ἀνάμεσα στὸ ἀστικό κέντρο, πού ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση εὐνοεῖ πιὸ φιλελεύθερη στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, καὶ στὴ νοοτροπία τῶν φοιτητῶν πού ἐπιρραζεῖται καὶ ἐπιρραζει πρὸς μιά πιὸ φιλελεύθερη κατεῦθυνση.

Κοινωνικο-οικονομικὲς διαφορές, ὅσον ἀφορᾷ τὴ δυναμικὴ τῆς οἰκογένειας καὶ τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, ἐμφανίζονται κυρίως στὰ ἀστικά κέντρα καὶ λιγότερο σὲ ἐπαρχιακὲς πόλεις καὶ χωριά. Ἔτσι, στὸν ἀστικό χῶρο, οἱ κατώτερες οἰκονομικὲς τάξεις, συνήθως πρόσφατης ἀγροτικῆς καταγωγῆς καὶ ἀνατροφῆς, εἶναι περισσότερο προσκολλημένες στὴν παράδοση, ἐνῶ οἱ ἀνώτερες τάξεις ἔχουν υἱοθετήσει πιὸ ἐξευρωπαϊσμένα ἤθη (Vermeulen, 1970, Safilios, 1967). Καὶ οἱ κοινωνικο-οικονομικὲς διαφορές, ὁμως, ὑπόκεινται στὸν παράγοντα ἀστικοποίηση, ἐφόσον οἱ παραδοσιακὲς ἀξίες τῆς κατώτερης τάξης φιλελεύθεροποιούνται μὲ τὴ διαρκέστερη παραμονὴ στὴν πόλη. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὁ βαθμὸς ἀστικοποίησης καὶ μὸρφωσης ἀποτελεῖ σημαντικό παράγοντα γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀλλαγῶν πού σημεῖωνονται στὴν οἰκογενειακὴ ἰδεολογία καὶ στὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα (Safilios, 1967, Vermeulen, 1970).

3. οἰκογένεια καὶ εφηβεία στὸ ἀμερικανικό πολιτιστικό πλαίσιο.

Προ-βιομηχανικὴ Ἀμερικὴ καὶ ἀγροτικὴ οἰκογένεια

Ἔνα βασικό χαρακτηριστικό τῆς ἀμερικανικῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ σχετικὰ χαλαρὴ γονεϊκὴ ἐξουσία καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν παιδιῶν ἐκ μέρους τῶν γονιῶν. Αὐτὸ δὲν εἶναι μονάχα συνέπεια σύγχρονων συνθηκῶν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴ συνέχιση ἐνὸς μετασχηματισμοῦ στὴ μορφή γονεϊκῆς ἐξουσίας πού ἀρχίζει νωρίς στὴν ἀμερικανικὴ ἱστορία.

Στὸν ἀμερικανικό χῶρο ὑπῆρχαν ἐγγενεῖς παράγοντες πού δὲν ἀπαιτοῦσαν τὴν ἀνάπτυξη συναισθημάτων ἀλληλεξάρτησης καὶ ἀμοιβαίας ὑποχρέωσης ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας καὶ τοῦ συγγενικοῦ κύκλου γενικότερα. Ἡ ὑπαρξὴ γῆς ἀπεριόριστης σὲ ἔκταση πρόσφερε σὲ νέους τὴ δσατότητα νὰ φτιά-

ξουν ανεξάρτητο νοικοκυριό, ἂν ἤθελαν, ἀντί νά ἀποδεχθοῦν ἓνα μέρος τῆς γονεϊκῆς περιουσίας (Demos, 1977).

Ἄλλος βασικός παράγοντας ἦταν ἡ συνεχῆς μεταβάση διαφόρων ἐθνότητων στόν Νέο Κόσμο, τόσο κατά τίς ἀρχικές ἐγκαταστάσεις ὅσο καί κατά τίς μεγάλες μεταναστεύσεις τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα. Τά νεαρά μέλη τῆς οἰκογένειας ἀποδεικνύονταν πιό ἱκανά στήν ἀντιμέτωπιση τῶν δυσκολιῶν τοῦ καινούργιου περιβάλλοντος. Πράγμα πού δημιουργοῦσε ἕνα χάρμα ἐμπειρίας ἀνάμεσα στούς γονεῖς καί τά παιδιά μέ ἄμεση ἐπίπτωση τῆ βαθμιαία διάβρωση τῆς γονεϊκῆς ἐξουσίας. Ἔστω καί ἂν τά οἰκογενειακά ἦθη καί ἔθιμα τῶν νεοφερμένων ἦταν διαφορετικά ἀπ' αὐτά τῆς Ἀμερικῆς, τά παιδιά τους ἔπρεπε νά ἀπορρίψουν τίς γονεϊκές ἀξίες γιά νά ἐνσωματωθοῦν στόν ἀμερικανικό πολιτισμό (Slater, 1977).

Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια στήν προβιομηχανική Ἀμερική ἦταν ἱεραρχική καί πατριαρχική στή δομή τῆς, μέ αὐστηρό σεξουαλικό κώδικα πού, ὅπως εἶναι εὐλογο, ἀφοροῦσε περισσότερο τῆ γυναίκα παρά τόν ἄντρα. Γιά τῆ γυναίκα κάποια ἐξωσυζυγική σχέση ἀποτελοῦσε ὄχι μόνο παραβίαση τοῦ γάμου τῆς ἀλλά καί προσβολή ἀπέναντι στήν κοινότητα (Demos, 1977). Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν βασιζόταν στήν πειθαρχία καί τήν ὑπακοή.

Παρά τόν αὐστηρό ποριτανικό κώδικα ἠθικῆς ὁμοῦς, στήν πράξη ἡ οἰκογενειακή ἐξουσία ἀμβλυνόταν ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ νέοι εἶχαν τῆ δυνατότητα νά φύγουν. Ἱστορικές μελέτες δείχνουν ὅτι ἡ προβιομηχανική περίοδος ἦταν ἐποχή τρομερῆς κινητικότητας στήν Ἀμερική, καί οἱ μετακινούμενοι στήν πλειοψηφία τους ἦταν νέοι (Katz, 1976). Οἱ οἰκογένειες κατακερατιζόταν συνεχῶς καί ἦταν κοινή προσδοκία ὅτι ἓνα νιόπαντρο ζευγάρι θά ζοῦσε στό δικό του ανεξάρτητο νοικοκυριό (Demos, 1977). Ἔτσι ἡ προβιομηχανική ἀμερικανική οἰκογένεια ἦταν πυρηνική, ἀποτελούμενη ἀπό τό σύζυγο, τῆ σύζυγο καί τά παιδιά, σέ ἀντίθεση μέ τήν παραδοσιακή, ἐκτεταμένη ἀγροτική οἰκογένεια τῶν ἄλλων χωρῶν.

Ἡ βαθμιαία δέ ἀμβλυνση τῆς γονεϊκῆς ἐξουσίας ἦταν συνυφασμένη μέ μιάν ἀξανάομενη χαλαρότητα στόν τομέα τοῦ σεξ, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἀξανάομενη συχνότητα περιπτώσεων ἐγκυμοσύνης πρό τοῦ γάμου (Demos, 1977).

Στήν προ-βιομηχανική Ἀμερική, ἡ ἐνότητα ἀνάμεσα στόν κόσμο τῆς δουλειᾶς καί τήν ἰδιωτική σφαῖρα, ποιοτικοποιεῖ τήν πατριαρχική δομή σάν γυναικοκεντρική συγχρόνος, ἐφόσον ἡ γυναικεία ἐργασία ἦταν βασικῆς σημασίας γιά τῆ διατήρηση τοῦ ἀγροτικοῦ νοικοκυριοῦ. Ἡ ἴδια ἐνότητα διατηρεῖ τῆ συνέχεια ἀνάμεσα στίς ἡλικίες, ἐφόσον ὅλες προσδιορίζονται ἀπό τίς ἴδιες ἐργασιακές σχέσεις (ἡ ἐκπαίδευση ἦταν περιοδικῶ καί περιστασιακῶ χαρακτηριστά στήν προβιομηχανική φάση) (Kett, 1974).

Μέ τῆ βιομηχανοποίηση καί τῆ βαθμιαία ἀλλαγῆ

στή λειτουργία τῆς οἰκογένειας ἀπό παραγωγική σέ καταναλωτική μονάδα ἡ θέση καί τῆς γυναίκα καί τῶν νέων ἀλλάζει.

Κοινωνικο-οικονομική ἀλλαγῆ

Στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἡ βιομηχανοποίηση ἀρχισε κατά τό 19ο αἰώνα καί ἐπιταχύνθηκε τόσο ὥστε στά 1972 μόνον τό 4,3% τοῦ πληθυσμοῦ νά ἀπασχολεῖται μέ τῆ γεωργία (Ray, 1975). Μέ ἀνάλογο ρυθμό προχώρησε καί ἡ ἀστικοποίηση. Ἔτσι, τό 1970 μόνον τό 5% τοῦ πληθυσμοῦ ζοῦσε σέ φάρμες (US Census, 1970, Detailed Characteristics, Table 189).

Μέ τήν ἐναρξη τῆς βιομηχανοποίησης ἡ γυναίκα στερεῖται τοῦ παραγωγικοῦ ρόλου πού εἶχε στό ἀγροτικό νοικοκυριό, τόν ὁποῖο ἀνακτᾷ μόνον ἀργότερα, μέ τήν ἀξανάομενη συμμετοχή τῆς στό ἐργατικό δυναμικό.

Στά 1950, οἱ γυναῖκες ἀποτελοῦσαν τό 28% τοῦ συνολικοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καί στά 1977 τό 42% (Bureau of Labor Statistics).

Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἀποψη τῆς ἀξανάομενης συμμετοχῆς τῆς Ἀμερικανίδας γυναίκα καί τόν τομέα ἐργασίας εἶναι ἡ ἀλλαγῆ στή σύσταση τοῦ γυναικεῖο ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μέ βάση τήν οἰκογενειακή κατάσταση (παντρεμένη, ἀνύπαντρη). Στά 1950, τό 12% τῶν ἐγγάμων γυναικῶν μέ παιδιά ἡλικίας κάτω τῶν ἐξι συμμετεῖχε στό ἐργατικό δυναμικό. Στά 1974, τό ἀντίστοιχο ποσοστό εἶναι 40% (Haughe, 1976). Πράγμα πού ὁποσοδήποτε ἔχει σοβαρό ἀντίκτυπο στή δομή τῆς οἰκογένειας, τόσο στή συζυγική ὅσο καί στή γονεϊκή σχέση.

Γιά τοὺς νέους, ἡ βιομηχανοποίηση σήμανε τό πέρασμα ἀπό τῆ «φάση ἐργασίας» στή «φάση ἐκπαίδευσης», πράγμα πού εἶναι ἐμφανές στόν Πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Ποσοστό νέων στήν Ἐκπαίδευση

Ἔτος	Ὁμάδα ἡλικίας 14-17 στό Γυμνάσιο	Ὁμάδα ἡλικίας 18-21 στήν Ἀνώτερη καί Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση
1910	15%	4%
1940	80%	15%
1960		33%

(Bureau of Labor Statistics, Report 135, Table 1).

Ὁ παράγοντας τῆς ἐκπαίδευσης, πού στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἔχει πάρει τεράστια ἐκταση, συνέβαλε κατά πολύ στή «γκετοποίηση» τῶν νέων καί στήν ἀνάπτυξη τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῆς νεολαίας» (youth culture) πού θά συζητησοῦ παρακάτω. Εἶχε δέ ἄμεσο ἀντίκτυπο στή δυναμική τῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ γονεῖς καί παιδιά.

Σύγχρονη αμερικανική οικογένεια

Στη σύγχρονη αμερικανική κοινωνία, ο γρήγορος ρυθμός τεχνολογικής ανάπτυξης και ο αντίκτυπος της πάνω στην κοινωνική ζωή συντελούν ώστε η οικογένεια να θεωρείται λίγο-πολύ σαν ένα καταφύγιο απέναντι στις άποπροσωποποιημένες και ανταγωνιστικές σχέσεις που επιβάλλει η σύγχρονη ζωή. Αυτό εξηγεί την κεντρική θέση που αποδίδουν οι Αμερικανοί στο γάμο για τη ζωή τους: 90-95% των Αμερικανών παντρεύονται τουλάχιστον μία φορά και περίπου τέσσερις στους πέντε διαζευγμένους ξαναπαντρεύονται τελικά (US Bureau of the Census, 1972).

Η αύξηση, δηλαδή, του αριθμού διαζυγίων δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν ένδειξη δυσαρέσκειας με το γάμο σαν θεσμό, αλλά σαν συνεπακόλουθο του περιορισμού της οικονομικής λειτουργίας της οικογένειας, της διάψευσης των υψηλών προσδοκιών για συναισθηματική και σεξουαλική ικανοποίηση, και της οικονομικής ανεξαρτησίας της γυναίκας.

Σε μία τόσο ρευστή κοινωνία, το ζευγάρι δεν μπορεί πια να βασιστεί στην υποστήριξη συγγενών και φίλων. Κατά συνέπεια, οι σύζυγοι πρέπει να αναπτύξουν μία πύο οικεία σχέση μεταξύ τους (Bott, 1960). Σαν ανταπόκριση σ' αυτή την ανάγκη, λοιπόν, η συντροφικότητα αποτελεί την πρωταρχική προσδοκία από το γάμο (Blood and Wolfe, 1960).

Και ενώ υπάρχει ακόμα κάποια «εξειδίκευση» και μονομέρεια, όσον αφορά τη συζυγική και γονεϊκή σχέση, ιδιαίτερα στην εργατική τάξη (Kohn, 1969), ωστόσο, γενικά υπάρχει μία τάση για σύμπτωση ρόλων μέσα στην οικογένεια (Skolnick, 1978). Παράλληλα, καθώς και οι δύο γονείς διαθέτουν όλο και λιγότερο χρόνο για τα παιδιά τους, τά οποία μεγαλώνουν μέσα σ' ένα μάλλον χαλαρό δικτύο κοινωνικών σχέσεων, το μοντέλο κοινωνικοποίησης αλλάζει. Η ανατροφή του παιδιού βασίζεται στην έσωτερική του περισσότρω παρά στην ύτακοή και γίνεται έμφαση στην ατομικότητα και την αυτονομία (Kohn, 1979). Αδτή ή στάση είναι επίσης συνέπεια του ότι το παιδί δεν αποτελεί πια τό επικέντρω της οικογενειακής ζωής, καθώς και οι δύο σύζυγοι ενδιαφέρονται περισσότερο για την προσωπική τους πλήρωση στά πλαίσια του γάμου. Η ανεξαρτητοποίηση από τήν οικογένεια θεωρείται σαν απαραίτητη προϋπόθεση για τήν ένταξη του ατόμου στό κοινωνικό σύνολο, και δέν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση αγοριών και κοριτσιών (Mischel, 1970). Αδτή ή τάση ενισχύεται από τήν έπιταχυνόμενη τεχνολογική αλλαγή που καθιστά τίσ γνώσεις και τήν εμπειρία τών γονιών ανεπικάρες (Mead, 1970). Μ' αδτή τήν έννοια οι σύγχρονες συνθήκες ενισχύουν τήν παράδοση τής χαλάρωσης τών άλληλεξαρτήσεων που άρχίζει, όπως είδαμε, νωρίς στην αμερικανική ιστορία.

Όστόσο, είναι ειρωνεία τής τύχης τό ότι οι ίδιες

συνθήκες που συντελούν στό να θεωρείται ή οικογένεια σαν ιδιωτική ύπόθεση, ύποσκάπτουν συγχρόνως τήν «ιδιωτικότητά» τής. Στην πραγματικότητα, ή οικογένεια δέν μπορεί να άπομονωθεί από τό πλαίσιο μέσα στό όποιο λειτουργεί. Η αδθανόμενη άποπροσωποποίηση και ανταγωνιστικότητα που χαρακτηρίζουν τίσ σχέσεις εργασίας διαποτίζουν και τίσ ένδοοικογενειακές σχέσεις, αδξάνοντας τήν πολυπλοκότητά τους.

Μέσα στά πλαίσια του γάμου, δημιουργούνται μεγάλες προσδοκίες συναισθηματικής και σεξουαλικής πληρότητας, ενώ συγχρόνως τό ύψηλό ποσοστό διαζυγίων μαρτυρεί πόσο δύσκολο είναι να εκπληρωθούν αυτές οι προσδοκίες. Σήμερα, περίπου ένας στους τρεις γάμους καταλήγει σέ διαζύγιο και ύπολογίζεται ότι τέσσερα στά δέκα παιδιά που γεννήθηκαν στή δεκαετία του 1970 θά περάσουν ένα μέρος τής παιδικής τους ήλικίας σέ οικογένεια μ' ένα γονιό (Kenniston, 1977).

Παράλληλα, ή άνθηση επαγγελματών ένισχυτικών για τήν οικογένεια, όπως είναι οι ψυχίατροι και οι ειδικοί, παραβιάζουν ακόμα περισσότερο τήν ιδιωτικότητά τής και δημιουργούν νέες μορφές έλέγχου. Έτσι, ή ανάγκη για βοήθεια εκ μέρους τών ειδικών στην ανατροφή τών παιδιών έχει σαν συνέπεια μία νέα έξάρτηση από άνθρωπους και θεμούς έξω-οικογενειακούς. Είναι ή άλληλεπίδραση λοιπόν αυτών τών συνθηκών που θέτει τή σύγχρονη αμερικανική οικογένεια ύπό πίεση.

Υπο-πολιτισμός τών νέων (youth culture)

Η πληρέστερη κατανόηση όμως τής αμερικανικής έφηβείας προϋποθέτει τή θεώρησή τής όχι μόνο ως προς τήν οικογένεια (όπως είδαμε, δίνεται έμφαση στην ανεξαρτησία και αυτοδυναμία τών παιδιών και έφηβων) αλλά και ως προς τό φαινόμενο του ύποπολιτισμού τών νέων. Ο «ύπο-πολιτισμός τών νέων» εκφράζεται σέ συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς (π.χ. ντύσιμο, μουσική, χρήση ναρκωτικών) και σέ μία όρισμένη νοοτροπία (έσωστρέφεια, τάση για αυτονομία) που ξεπηδούν και εξέλισσονται στόν κύκλο τής νεολαίας (Coleman, 1974).

Τό φαινόμενο αυτό είναι χαρακτηριστικό τής αμερικανικής κοινωνίας και είναι αποτέλεσμα δύο βασικών παραγόντων: τής παρατεταμένης εκπαίδευσης και τής «γκετοποίησης» τών νέων από τόν κόσμο τών μεγάλων από τή μία μεριά, και τής αδξημένης αναλογίας άτόμων νεαρής ήλικίας στό γενικό πληθυσμό,⁵ από τήν άλλη. Είναι λοιπόν ειρωνεία τής τύχης τό ότι ή άποδοχή τής ανεξαρτησίας τών νέων εκ μέρους τών

5. Η αναλογία τών νέων προς τόν γενικό πληθυσμό είναι πολύ μεγαλύτερη σήμερα από ό,τι στά 1950 ή 1960, εξ αίτίας τής ύψηλής γεννητικότητας που σημειώθηκε στά 1946 (Coleman, 1974).

γονιῶν εἶναι συμπληρωματικὴ μὲ τὸ παρατεταμένο διάστημα ἀντικειμενικῆς ἐξάρτησής τους μέσα στὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ πλαίσιο (σάν φοιτητές, ἄνεργοι ἢ ὑποαπασχολούμενοι). Καί ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐκ μέρους τῆς οἰκογένειας συμπλῆττει μὲ τὴν αὐξανόμενη σπουδαιότητα τῆς ομάδας τῶν συνομηλίκων καί μὲ τὸν προσδοκώμενο κομφορμισμὸ στὶς ἀξίες τῆς.

Ἐρευνητικὰ δεδομένα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ «ὑποπολιτισμὸς τῶν νέων» στὴν οὐσία δὲν εἶναι μιὰ ἀντικουλτούρα ποὺ ριζικὰ ἀμφισβητεῖ τὶς ἀξίες τῶν μεγάλων, ἔστω κι ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐντύπωση (Yankelovich, 1974). Βέβαια ὁ ὁμογενοποιητικὸς παράγοντες τῆς ἡλικίας εὐθύνεται ὡς ἓνα σημεῖο γιὰ τὸ μεγάλο βαθμὸ «σβιτισμοῦ» τῶν γενεῶν (Sorensen, 1973). Συγχρόνως, ὁμοίως, ἡ ὁμοιογένεια τῆς ομάδας αὐτῆς βάσει τοῦ παράγοντα ἡλικία μετριάζεται ἀπὸ τοὺς παράγοντες κοινωνικο-οικονομικοῦ καί μορφωτικοῦ ἐπιπέδου ποὺ διαφοροποιοῦν τοὺς νέους μεταξὺ τῶν, ὅπως, ἀπὸ τὴν ἐνήλικους (Yankelovich, 1974). Ἀκόμη καί στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀναταραχῆς τῆς δεκαετίας τοῦ '60 οἱ φοιτητές καί οἱ ἐργαζόμενοι νέοι δὲν εἶχαν ἐνιαία στάση. Καί στὰ 1970, οἱ ἐργαζόμενοι νέοι, ἂν καί ἔχουν λίγο-πολύ υἰοθετηθεῖ τὰ ἦθη τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, εἶναι λιγότερο ἀποστασιοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία σὲ σύγκριση μὲ τοὺς φοιτητές (Yankelovich, 1974).

Ψυχικὰ, κάτω ἀπὸ ἰδιαίτερες κοινωνικὲς συνθήκες, ὁ «ὑπο-πολιτισμὸς τῶν νέων» ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ ἀντικουλτούρα. Γενικά, ὅμως, ἀνανακλᾶ ἦθη καί ἀξίες τῶν ἐνηλίκων. Ἐτσι, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60, οἱ νέοι δὲν διέφεραν τόσο στὶς ἀξίες ποὺ πρέσβευαν οἱ γονεῖς τους, ὅσο στὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία ἐξέφραζαν τὴ διαμαρτυρία τους (Lerner, 1975). Στὴ δεκαετία τοῦ '70, μὲ λιγότερο ἐρεθιστικὲς κοινωνικὲς συνθήκες, οἱ γενεές προσεγγίζουν καί στὸν τρόπο ἔκφρασης. Καί, σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα Sorensen (1973), ἡ πλειοψηφία τῶν νέων ἐκφράζει σεβασμὸ γιὰ τὶς γονεϊκὲς ἰδέες καί γνῶμες.

Γονεϊκὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα τῶν νέων

Ἄναπόφευκτα, ὅμως, ἡ διαφορετικὴ στάση ἀπέναντι στὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἀποτελεῖ ἀφορμὴ προστριβῶν ἀνάμεσα σὲ γονεῖς καί ἐφήβους. Τὰ 3/4 τῶν ἐφήβων ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἔρευνα Sorensen (1973) δήλωσαν ὅτι οἱ γονεῖς τους πιστεύουν πῶς τὸ σέξ εἶναι ἀνήθικο ὅταν δὲν ἀφορᾷ δύο ἀνθρώπους παντρεμένους. Ἀντιθέτα, στὴν ἴδια ἔρευνα περίπου τὸ ἴδιο ποσοστὸ ἐφήβων (80% ἀγόρια καί 72% κορίτσια) ἐπιδοκίμασαν τὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἐφόσον οἱ δύο νέοι εἶναι ἐρωτευμένοι.

Γενικά, οἱ περισσότεροι γονεῖς δὲν συζητοῦν τέτοια θέματα μὲ τὰ παιδιά τους, κι ἂν συμβεῖ τὰ νὰ συζητή-

σουν, γίνεται περισσότερο ἀπὸ βιολογικὴ ἄποψη (Bell, 1966). Ὅμως, οἱ γονεῖς δὲν ἀνακατεῖνται στὶς σεξουαλικὲς ὑποθέσεις τῶν παιδιῶν τους ἐφόσον δὲν ἔρχονται ἄμεσα ἀντιμέτωποι μὲ αὐτές (Sorensen, 1973).

Τὸ φύλο τοῦ παιδιοῦ ὀπωσδήποτε ἐπηρεάζει τὴν ἀνεκτικότητα τῶν γονιῶν. Ἐρευνης δείχνουν πῶς ὁ πατέρας γίνεται κάπως περισσότερο ἀσθηρὸς ὅσο αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν θυγατέρων (Reiss, 1967), πράγμα ποὺ ὑποδηλώνει μιὰ σχετικὴ διαφοροποίησις στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῆς σεξουαλικότητας, ἀνάλογα μὲ τὸ φύλο τοῦ παιδιοῦ.

Γενικά, ὅμως, ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἀνάμεσα σὲ γονεῖς καί ἐφήβους δὲν προκαλεῖ πολὺ ἔντονες προστριβές. Σ' αὐτὸ συντελεῖ ἡ ἀνεξαρτησία ποὺ εὐνοεῖται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐνωματώση στὸν κύκλο τῶν συνομηλίκων.

Ἡ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς νέους

Ἐρευνης δείχνουν ὅτι ἡ μεγάλη στροφή πρὸς τὴ σεξουαλικότητα, ἡ ἀποκαλούμενη «σεξουαλικὴ ἐπανάσταση», τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴ συμπεριφορὰ, συνέβη στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἀπὸ τὰ 1920 καί μετὰ ἡ βασικὴ ἀλλαγὴ ἀφορᾷ τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα ποὺ ἐξελιχθηκε ἔτσι ὥστε νὰ προσαρμοσθεῖ στὴν ἀλλαγὴ συμπεριφορᾶς ποὺ σημειώθηκε ἐκεῖνη τὴν περίοδο (Reiss, 1970). Εὐλόγο, βέβαια, εἶναι ὅτι καί ἡ συμπεριφορὰ δὲν παρέμεινε σταθερὴ ἕκτοτε, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὶς προγαμιαῖες σχέσεις.

Σήμερα, οἱ σεξουαλικὲς σχέσεις, γενικά, γίνονται ἀποδεκτὲς μὲ τὴν προϋπόθεση, βέβαια, τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴ μετεξέλιξη τοῦ ἀσθηρὰ διπλοῦ κριτηρίου, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἀποδεκτὴ γιὰ μὲν τοὺς ἄντρες σὲ ὅποιαδήποτε περίπτωση, γιὰ δὲ τὶς γυναῖκες μόνον στὰ πλαίσια τοῦ γάμου.

Ἐρευνητικὰ δεδομένα πιστοποιοῦν αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ. Στὴ μελέτῃ Packard (1968), ἀνάμεσα σὲ 2.100 νέους, 80% τῶν ἀγοριῶν καί 72% τῶν κοριτσιῶν συμφώνησαν στὴν ἀποδοχὴ προγαμιαίων σεξουαλικῶν σχέσεων μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων.

Στὴ μελέτῃ Sorensen (1973) ἀνάμεσα σὲ ἐφήβους 13-19 ἐτῶν, ἡ πλειοψηφία ἀπέρριψε τὸ παραδοσιακὸ διπλὸ κριτήριον. Ἐπίσης, σύγκριση ἀνάμεσα σὲ ἐρευνητικὰ δεδομένα τοῦ 1959 (Reiss) καί τοῦ 1973 (Perlman) ἀπὸ τὸ ἴδιο κολλέγιο τῆς Ν. Ὑόρκης εἰδείξαν αὐξηση τοῦ φιλελεύθερου ρευμάτος σχετικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές. Στὰ 1959, 72-78% τῶν φοιτητῶν καί τῶν δύο φύλων ἀποδέχονταν τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων. Στὰ 1973, τὸ ποσοστὸ εἶχε αὐξηθεῖ σὲ 93-97%. Ἐρευνης σὲ φοιτητικὴ πληθυσμὸ συντηρητικότερων περιοχῶν, ποὺ θεωροῦνται καί

σάν πίο αντιπροσωπευτικές, όπως ή Virginia και ή North Dakota, έδωσαν παρόμοια άποτελέσματα (Mirande, 1974).

Σχετική αύξηση σημειώθηκε και στό ποσοστό τών νέων πού αποδέχονται σεξουαλικές σχέσεις χωρίς την προϋπόθεση της συναισθηματικής άρμονίας (Sorensen, 1973, Perlman, 1974).

Παράλληλα, τό ποσοστό φοιτητικού πληθυσμού πού θά καλωσόριζε μία άκόμη εδύρτερη κοινωνική άποδοχή σεξουαλικής έλευθερίας αυξήθηκε σταθερά στό τελευταία πέντε χρόνια: από 43% στό 1969 σέ 56% στό 1971 και 61% στό 1973. Άνάλογη αύξηση παρατηρείται και άνάμεσα στους εργαζόμενους νέους, άν και ό ήθικός τους κώδικας παραμένει ασθερότερος από ό,τι τών φοιτητών (Yankelovich, 1974).

Σέ σύγκριση μέ την προηγούμενη γενιά, οι νέοι άρχίζουν τις σεξουαλικές τους σχέσεις σέ μικρότερη ηλικία. Σύμφωνα μέ την έρευνα Kinsey (1953), 3% τών γυναικών είχαν σεξουαλικές σχέσεις στην ηλικία τών 16 και λιγότερο από 20% στό 19. Για τους άντρες τά ποσοστά ήταν 39% και 72%, αντίστοιχα. Στό 1973, ή έρευνα Sorensen έδειξε ότι άνάμεσα σέ έφηβους 13-19 χρόνων, 44% τών άγοριών και 30% τών κοριτσιών είχαν σεξουαλικές σχέσεις πριν τά 16. Και στην ηλικία τών 19, τά ποσοστά αυξήθηκαν σέ 72% γιά τά άγόρια και 57% γιά τά κορίτσια.

Φυσικά, τά σεξουαλικά ήθη και ή συμπεριφορά ποικίλλουν άνάλογα μέ τό κοινωνικο-οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, τή γεωγραφική περιοχή, τό φύλο.

Νέοι άνώτερος οικονομικοί και μορφωτικοί επίπεδο εμφανίζονται πίο φιλελεύθεροι σ' αυτό τά θέματα από τους λιγότερο προνομιούχους συνομηλικούς τους, άν και πρόσφατα ή διαφορά μειώνεται, καθώς τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα πλησιάζουν τή νοοτροπία τών άνωτερων τάξεων σ' αυτό τόν τομέα (Yankelovich, 1974).

Επίσης ό περισσότερο άστικοποιημένες περιοχές, π.χ. Ν. Υόρκη, Καλιφόρνια, είναι πίο φιλελεύθερες από τις άγροτικές περιοχές, όπως ό Νότος (Reiss, 1967).

Παρά τό γεγονός ότι ή άλλαγή τών σεξουαλικών ήθων και τής συμπεριφοράς είναι περισσότερο αισθητή στός γυναικές, αυτές παραμένουν συντηρητικότερες. Επιδιοκιάζουν τις προγαμιαίες σχέσεις σέ ποσοστό μικρότερο από τους άντρες και δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην άγάπη σάν προϋπόθεση (Packard, 1968, Sorensen, 1973, Perlman, 1974).

Συνέρεση μέ τό αντίθετο φύλο, «σταθερός δεσμός» και έλεύθερη συμβίωση

Γιά τους 'Αμερικανούς γονείς, ή συνέρεση τών παιδιών τους μέ τό άλλο φύλο δέν άποτελεί ταμπού. Άντίθετα, ενθαρρύνουν τά παιδιά τους σέ τέτοιου εί-

δους δραστηριότητες και νοιώθουν άπογοήτευση όταν οι γιοι ή οι θυγατέρες τους άπουγγάζουν. Στην άμερικανική κοινωνία, δηλαδή, είναι γενικά άποδεκτή αυτή ή μορφή κοινωνικοποίησης, ή όποια ως ένα βαθμό ύποκαθιστά την προσκόλληση στους γονείς. Καθώς οι οικογενειακοί δεσμοί χαλαρώνουν, οι νέοι νοιώθουν την άνάγκη νά στραφούν όλο και περισσότερο πός τους συνομηλικούς τους (Orlofsky, 1976).

Σέ σύγκριση μέ τό παρελθόν, οι σύγχρονοι νέοι άρχίζουν νά βγαίνουν ραντεβού σέ μικρότερη ηλικία. Στό 1924, ή μέση ηλικία έναρξης γιά τά κορίτσια ήταν 16, ενώ στό 1968 13,2 (Bell and Chaskes, 1970).

Ό «σταθερός δεσμός» είναι ευρύτατα άποδεκτός, καθώς εξασφαλίζει ένα καταφύγιο από την άποπροσωποποίηση τής σύγχρονης ζωής και από τόν ανταγωνισμό πού κρύβει ή συνεχής αναμέτρηση μέ τό άλλο φύλο. Έμπειρικά δεδομένα δείχνουν αυξανόμενη άποδοχή τής μονογαμίας και τού σταθερού δεσμού (Bell and Chaskes, 1970).

Αυτή δέ ή τάση είναι συναφής μέ τό όλο και πίο διαδεδομένο φαινόμενο τής έλευθερης συμβίωσης, ιδιαίτερα στις πανεπιστημιούπολεις. Τό ποσοστό τών φοιτητών πού έχουν συμβιώσει χωρίς γάμο ύπολογίζεται από 10% μέχρι 33% (Macklin, 1974). Σάν βασική προϋπόθεση θεωρείται ή συναισθηματική άρμονία και οι λόγοι πού δίνονται γιά τήν προτίμηση αυτής τής μορφής σχέσης είναι ή μοναξιά τόν πανεπιστημιούπολεων, ή έπιπολασιότητα τών παραδοσιακών σχέσεων και ή άναζήτηση γιά δεσμούς μέ περισσότερο νόημα.

Φαίνεται, λοιπόν, πώς οι ίδιοι παράγοντες (δηλαδή άποπροσωποποίηση, άπόμακρες σχέσεις) πού συντελούν ώστε ό γάμος άνάμεσα στους ένήλικους νά λειτουργεί σάν καταφύγιο, είναι καθοριστικοί γιά τόν τρόπο μέ τόν όποιο οι νέοι αντιλαμβάνονται τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Άπό αυτή την άποψη, τό φιλελεύθερο ρεύμα στό σεξουαλικά ήθη και τή συμπεριφορά δέν οδηγεί σέ άμφισβήτηση τής μονογαμίας και τού άστικού γάμου. Όπως δείχνει ή αυξανόμενη άποδοχή τού σταθερού δεσμού και τής έλευθερης συμβίωσης, τό φιλελεύθερο ρεύμα ως πός τή σεξουαλικότητα διοχετεύεται σέ μονογαμικές σχέσεις πού σέ πολλά σημεία θυμίζουν γάμο. Τό γεγονός δέ ότι οι περισσότεροι δεσμοί, παρά τις ύποκαμινικές προθέσεις, είναι μικρής διάρκειας, δείχνει πώς οι ίδιες συνθήκες πού όθούν πός τή μονογαμία την ύποσκάπτουν συγχρόνως.

Άπό την ίδια όπτική, όρισμένα φαινόμενα πού σχετίζονται μέ τή νεολαία αξίζουν προσεκτικότερη θεώρηση σέ συνάρτηση μέ την έρωτική ζωή τών νέων και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Συνήθως τό κατά πόσο ή σεξουαλικότητα γίνεται πηγή χαράς ή δυστυχίας εξαρτάται από τή σχέση γονέων-παιδιών και από τά σύγχρονα κοινωνικά ήθη και αξίες. Σύμφωνα μέ αυτά τά άδρά κριτήρια, ή έρωτική ζωή τών 'Αμερικανών νέων είναι άρκετά φιλε-

λεύθερη, τουλάχιστον σέ σύγκριση μέ τήν Ἑλλάδα. Καί θά περίμενε κανεῖς ὅτι ἡ ἀμερικανική νεολαία ἀπολαμβάνει τήν ἐπανάσταση πού ἔχει γίνει στά ἤθη. Ἡ ἄνοδος ὅμως τοῦ ποσοστοῦ ἀτοκτωνῶν καί τοῦ ἔθιμου στά ναρκωτικά ἀνάμεσα στους νέους δημιουργοῦν ἀμφιβολίες γιά κάτι τέτοιο. Τό ποσοστό ἀτοκτωνῶν ἀνά 100.000 ἀνάμεσα στό λευκό πληθυσμό ἡλικίας 15-24 εἶναι 17,8 γιά τοὺς ἄντρες καί 4,8 γιά τίς γυναῖκες (US Dept of Commerce, Bureau of the Census, Statistical Abstract of the US 1976). Καί ἀνάμεσα στους φοιτητές τό ποσοστό ἀτοκτωνῶν εἶναι 50% ὑψηλότερο ἀπό ὅ,τι ἀνάμεσα στό γενικό πληθυσμό τῶν νέων (Miller, 1975), πράγμα πού υποδηλώνει τή μοναξιά πού κρύβεται κάτω ἀπό τήν ἐπιφανειακή ἔξνοιασιά τῆς πανεπιστημιακῆς ζωῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τά ναρκωτικά, στατιστικά στοιχεία δείχνουν δραματική αὐξηση στή χρήση καί τόν ἔθισμό. Στά 1960, οἱ ἠρωינוμανεῖς ὑπολογίζονταν σέ λιγότερους ἀπό 100.000, ἐνῶ στά 1975 σέ 700.000 (Schroeder, 1975). Ἡ πλειοψηφία αὐτῶν τῶν τοξικομανῶν ἦταν ἡλικίας κάτω τῶν τριάντα.

Τά δεδομένα αὐτά υποδηλώνουν ὅτι οἱ κοινωνικές συνθήκες κάνουν τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στους νέους μᾶλλον δύσκολη. Προφανῶς ἡ αὐξανόμενη ἀνάγκη γιά οἰκείες καί στενές σχέσεις, ὅπως αὐτή ἐκδηλώνεται μέσα ἀπό τήν εὐρύτατη ἀποδοχή τῆς σεξουαλικῆς ἐλευθερίας *μέ τήν προϋπόθεση τῆς συναισθηματικῆς ἀμοιβαιότητας*, δέν εἶναι τόσο εὐκολο νά ἰκανοποιηθεῖ. Καί ἡ ἐρωτική ζωὴ μπορεῖ νά ἀντικατοπριζεῖ τόν ἴδιο ἀνταγωνισμό πού διέπει τήν κοινωνία σάν σύνολο.

Ἔτσι, ἡ ὑγιῆς στάση ἀπέναντι στή σεξουαλικότητα συχνά μετριάζεται ἀπό τό λεγόμενο «κριτήριο ἀπόδοσης». Μιά πρόσφατη ἔρευνα ἀνάμεσα σέ Ἄμερικανούς φοιτητές (Komarovsky, 1976) ἔδειξε ὅτι οἱ ἄντρες συχνά ἔχουν τήν τάση νά συγκρίνουν μέ πολύ ἄγχος τή σεξουαλική τους ἐπίδοση μέ τήν ἐπίδοση τῶν πρῶν συντρόφων τῆς κοπέλλας τους. Στήν ἴδια ἔρευνα ἐκφράστηκε προτίμηση στίς σεξουαλικά ἀπειρε γυναῖκες πού δέν θά δημιουργοῦσαν ἀπειλητική ἀτμόσφαιρα μέ τήν προηγούμενη σεξουαλική τους ἐμπειρία. Φυσικά καί οἱ γυναῖκες δέν ἐξαιροῦνται ἀπό ἀνάλογες καταστάσεις. Καί δέν εἶναι καθόλου σπάνιο φαινόμενο γιά τίς νεαρές γυναῖκες σήμερα νά προσπαθοῦν νά διαχωρίσουν τό συναίσθημα ἀπό τή σεξουαλικότητα γιά λόγους πολὺ διαφορετικούς ἀπό τοὺς λόγους πού ἴσταν στο παρελθόν, ὅταν ὁ αὐστηρὸς ἠθικός κώδικας ἀπαγόρευε κάτι τέτοιο, διαφοροποιώντας ἔτσι τίς «καλές» ἀπό τίς «κακές» γυναῖκες. Ὁ σημερινὸς διαχωρισμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα μιάς παρεξηγημένης ἐννοίας «ἀπελευθέρωσης» πού ὄδηγᾷ μᾶλλον στήν ἀπογύμνωση τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων ἀπό κάθε ἐννοια συντροφικότητας (Bartell, 1971).

Ἔτσι, γιά τήν ἀμερικανική νεολαία, τὰ προβλήματα δέν ἐντοπίζονται πιά στήν παρέμβαση τῆς οἰκογένειας στήν προσωπική τους ζωή, ὅσο στίς συνέπειες πού ἔ-

χει γιά τίς προσωπικές σχέσεις τους μιά ἀνταγωνιστική καί καταναλωτική ἐρμηνεΐα τῆς σεξουαλικότητας, ὅπως ὑπαγορεύεται ἀπό τό εὐρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου ἀνάμεσα στή νεολαία

Παρά τήν ἀνάπτυξη μὴ παραδοσιακῶν μορφῶν συμβίωσης, ὅπως τὰ κοινόβια τὰ ὁποῖα ὑπολογίζονται ἀπὸ 3.000 ὠς 750.000 περίπου μέλη (Jerome, 1974), διάφορες ἔρευνες δείχνουν περιορισμένη ἀποδοχή τέτοιων μοντέλων διαβίωσης. Ἀπὸ τὰ 36% τῶν φοιτητῶν ἔθνικου δείγματος πού ἐξεύρασαν ἐνδιαφέρον γιά κοινοβιακή ζωὴ, μόνο 5% θά τὸ ἐβλεπαν σάν μιά μακροπρόθεσμη ἐπιλογή (Yankelovich, 1974).

Ὁ γάμος σάν θεσμὸς διατηρεῖ τὴ δημοτικότητα τοῦ ἀνάμεσα στήν πλειοψηφία τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι τὸν θεωροῦν σάν αὐτοσκοπὸ, ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς προσωπικῆς τους ταυτότητας (Yankelovich, 1974).

Τελευταία, σημειώθηκε μιά σχετική ἄνοδος στήν ἡλικία γάμου καί γιά τὰ δύο φύλα. Ἔτσι, στά 1976, ἡ μέση ἡλικία γάμου ἦταν 23,8 γιά τοὺς ἄντρες καί 21,3% γιά τίς γυναῖκες (US Bureau of the Census, Statistical Abstract, 1976). Πρόκειται, ὅμως, γιά ἀναβολὴ μᾶλλον παρά γιά ἐγκατάλειψη τοῦ θεσμοῦ.

Ἐπίσης ὁ αὐξανόμενος ἀριθμὸς διαζυγίων ἀντιστοιχεῖ σέ αὐξανόμενες προσδοκίες ἀπὸ τὸ γάμο καί ὄχι σέ ἀμφισβήτησή του. Στά τελευταία δεκαπέντε χρόνια σημειώθηκε μόνο μιά ἐλαφρά μείωση (περίπου 3%) στό σύνολο τῶν ἀτόμων πού προσήλθαν γιά γάμο (US Bureau of the Census, 1974). Καί τό ποσοστὸ τῶν νέων πού εἶναι παντρεμένοι παραμένει ὑψηλό. Στά 1971, 22,2% ἀπὸ τὸ γυναικεῖο πληθυσμὸ ἡλικίας 18-19, 60,5% ἀπὸ τήν ομάδα ἡλικίας 20-24 καί 83% ἀπὸ τίς ἡλικίες 25-29 ἦταν παντρεμένες. Τό ἴδιο ἔτος, τὰ ποσοστὰ γιά τοὺς ἄντρες ἦταν 7,5%, 42,9%, καί 75,3%, γιά τίς ἀντίστοιχες ἡλικίες (US Bureau of the Census).

Συνεπῆς δὲ μέ τὸ νόημα πού ἀποδίδουν οἱ νέοι στὸ γάμο γιά τὴ συναισθηματικὴ τους πληρότητα εἶναι καί ἡ στάση ἀπέναντι σὰν παιδιὰ τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὄλο καί περισσότερο σάν «θέμα προσωπικῆς ἐπιλογῆς, ὄχι σάν καθῆκον πρὸς τὴν κοινωνία ἢ σάν ἀναντικατάστατη ἀξία» (Yankelovich, 1974).

4. σύγκριση: συγκλίσεις καί ἀποκλίσεις

Ἡ οἰκογένεια ἀπὸ ἀποψη δομῆς, λειτουργίας καί ἰδεολογίας καθὸς καί τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας τῶν νέων στήν Ἑλλάδα καί τίς ΗΠΑ διαφοροποιοῦνται σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικῆς παράδοσης καί τοῦ σταδίου σύγχρονης κοινωνικο-οικονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς ἀντίστοιχης χώρας. Παράλληλα, καθὸς ἡ Ἑλλάδα ἀναπτύσσεται οἰκονομικά καί τεχνολογικά κατὰ τὸ

μοντέλο τών ΗΠΑ, παρατηρείται μιά σχετική προσέγγιση σ' αυτούς τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Στό προ-βιομηχανικό στάδιο της κάθε χώρας, αυτό που διαφοροποιεί την πατριарχική κατάσταση θά μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: 'Ο ελληνικός χώρος απαιτούσε τη διατήρηση στενών δεσμών ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας (Friedl, 1963, Peristiany, 1965). Αυτό επηρέαζε σημαντικά τη μορφή σχέσης ανάμεσα στη νέα και την παλιά γενιά, ενισχύοντας την εξουσία της δεύτερης. Αντίθετα, ό αμερικανικός χώρος εννοούσε την αυτονομία, προσφέροντας στους νέους τη δυνατότητα να φύγουν και επιτείνοντας τό χάσμα εμπειρίας ανάμεσα στους μεγαλύτερους και τους νεότερους, που αποδεκνούνταν πιο άποικελευσματοί στή νέα γη (Demos 1977, Slater, 1977).

'Η βιομηχανοποίηση και ή αστικοποίηση μετέβλην την παλιά τάξη πραγμάτων και στις δύο χώρες. 'Ομως, ό ρυθμός ανάπτυξης δέν ήταν ό ίδιος. 'Έτσι, σήμερα ή Ελλάδα βρίσκεται ακόμη στή διαδικασία εκβιομηχάνισης και εξαστισμού (47% αγροτικός πληθυσμός), ενώ οι ΗΠΑ έχουν περάσει στό μεταβιομηχανικό στάδιο (μόνο 4,3% αγροτικός πληθυσμός). Κατά συνέπεια, τό ποσοστό γυναικών πού συμμετέχουν στό έργατικό δυναμικό είναι υψηλότερο στις ΗΠΑ, όπου οι γυναίκες αποτελούν τό 42% του έργατικού δυναμικού (Bureau of Labor Statistics, 1977), ενώ στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν τό 28,5% (Στατιστική Έπιτερις, 1977). Καί επιπλέον, ή εκπαίδευση αποτελεί πολύ πιο έκτεταμένο φαινόμενο στις ΗΠΑ από ότι στην Ελλάδα, τόσο ως προς τό μέγεθος του φοιτητικού πληθυσμού όσο και ως προς τη διάρκεια σπουδών:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Πτυχιούχοι Άνώτατης Έκπαίδευσης στις ΗΠΑ και στην Ελλάδα

	ΗΠΑ		Έλλάδα	
	Όμάδα ηλικίας 20-24	25-29	Όμάδα ηλικίας 20-24	25-29
μέ 4ετείς κολλεγιακές σπουδές			μέ πτυχίο ανώτατης σχολής	
1960	4,7%	7,5%	1,1%	2,8%
1970	7,3%	10,6%	2,2%	5,5%
1976	8,4%	15,9%		

(Current Population Reports, US Dept of Commerce, 1960, 1970, 1976, 1977. Στατιστική Έπιτερις της Ελλάδος, Άπογραφή Πληθυσμού 1961, 1971).

'Έτσι, τό αντίστοιχο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης μέ τόν άμεσο αντίκτυπο πού είχε για τη θέση της γυναίκας και τών νέων, και συνεπώς για τη δομή και τά ήθη της οικογένειας, υποστηρίζει μέχρι ενός σημείου την ιδιαίτερη παράδοση της κάθε χώρας.

Στην Ελλάδα, εξ αιτίας της γρήγορης, σε σύγκριση μέ τό παρελθόν, αστικοποίησης και βιομηχανοποίησης, συνέβησαν άπότομες αλλαγές στό οικονομικό οικοδόμημα, ενώ οι μεταβολές στην όργάνωση της

ιδιωτικής ζωής άκολούθησαν σε βραδύτερο ρυθμό (Βασιλείου, 1966).

Παρουσιάζεται, λοιπόν, μιά μορφή 'πολιτιστικής επιβράδυνσης' στην εξέλιξη της οικογενειακής δομής και του μοντέλου κοινωνικοποίησης. 'Έτσι, ή επιβίωση της παράδοσης της άλληλεξάρτησης ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας δημιουργεί ένα οικογενειακό μοντέλο δυσλειτουργικό για τό άστικο περιβάλλον. 'Η οικογένεια προσπαθεί να διατηρήσει την εξάρτηση τών εφήβων, υιοθετώντας παρεμβατικό ρόλο στην ιδιωτική τους ζωή, ενώ οι σύγχρονες συνθήκες (π.χ. μόρφωση, σταδιοδρομία, έρωτική ζωή) ώθούν τους νέους, άγόρια και κορίτσια, να άγωνιστούν για να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους από τους γονείς (Katakis, Ioannides, Tavantzis, 1974).

Στην αμερικανική κοινωνία υπάρχει περισσότερη συνάφεια ανάμεσα στις απαιτήσεις πού προβάλλει ό κοινωνικός μετασχηματισμός και στην οικογενειακή ιδεολογία. Στις ΗΠΑ, ή παράδοση της χαλάρωσης τών δεσμών ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας (Demos, 1977, Slater, 1977) ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο από τό γρήγορο ρυθμό τεχνολογικής ανάπτυξης, πράγμα πού συντελεί στή φθορά της γονεϊκής εξουσίας (Kennison, 1977). 'Έτσι, ή οικογένεια άποδέχεται την ανεξαρτησία τών εφήβων (Kohn, 1969), όπως απαιτούν οι σύγχρονες συνθήκες ζωής.

Αυτή λοιπόν ή διαφορά στην οικογενειακή ιδεολογία, σε συνάρτηση με τη διαφορετική έκταση πού έχει πάρει τό φαινόμενο του 'υπο-πολιτισμού τών νέων' στην Ελλάδα και στις ΗΠΑ, διαφοροποιεί τό περιεχόμενο της σύγκρουσης κατά την εφηβεία ανάμεσα στις δύο χώρες.

Στην Ελλάδα, οι γονείς διατηρούν ένα περισσότερο ή λιγότερο άσθητό ήθικό κώδικα, ενώ ανάμεσα στους νέους υπάρχει ευρύτατη άποδοχή τών προγαμίων σχέσεων και παρακμή του διπλού κριτηρίου (Vermeulen, 1970, Nielsen Hellas Institute, 1977, K. Παπαδοπούλου, 1975). Αυτή ή διαφορά, σε συνδυασμό με την πίεση για εξάρτηση από την οικογένεια, κάνει τη σύγκρουση πάνω στό θέμα της σεξουαλικότητας άναπόφευκτη, ιδιαίτερα ανάμεσα στόν πατέρα και την κόρη. Παράλληλα, ή έκταση του 'υπο-πολιτισμού τών νέων' δέν είναι τόση ώστε να μπορεί να εξουδετερώσει τόν παρεμβατισμό της οικογένειας.

'Η άλληλεπίδραση αυτών τών παραγόντων δημιουργεί σύγχυση και κάνει τη σεξουαλική ζωή τών νέων 'άκανθώδες θέμα' και διαρκή άπειλή τών οικογενειακή γαλήνη.

Στις ΗΠΑ, έστω κι άν οι γονείς είναι πιο συντηρητικοί στά σεξουαλικά ήθη από τους γιους και τις θυγατέρες τους (Reiss, 1970) στό βαθμό πού αποδέχονται την ανεξαρτησία τών παιδιών τους, ή ένταση τών συγκρούσεων στό θέμα της σεξουαλικότητας, τουλάχιστον, μειώνεται (Sorensen, 1973). 'Η μείωση αυτή τών συγκρούσεων συμπίπτει με την αυξανόμενη σπουδαιότητα της όμάδας τών συνομηλικών, όπου οι

γονεῖς ἐπιρρίπτουν οὐσιαστικά ἕνα μέρος τῆς εὐθύνης στό γιό ἢ στήν κόρη τους. Ἐρευνητικά δεδομένα δείχνουν ὅτι δέν ὑπάρχει πραγματικό χάσμα ἀξιών ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς καί τὰ παιδιά τους (Yankelovich, 1974), πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν φίλων εἶναι λίγο-πολύ συνεπής μέ τίς προτιμήσεις τῶν γονιῶν. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἡ ἀνεξαρτησία τήν ὁποία ἐπιτρέπει ἡ οἰκογένεια καί ἡ ἔκταση τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῶν νέων» ἀλληλοσυμπληρώνονται, δημιουργώντας ἕνα φιλελεύθερο πλαίσιο γιά τή σεξουαλική ζωή τῶν νέων. Συγχρόνως, ὁμως, αὐτός ἀκριβῶς ὁ ἡμιαυτόνομος ὑπο-πολιτισμός τῶν νέων σέ συνδυασμό μέ τή συμμετοχή τους ἀργότερα τῶν παραγωγή συντελεῖ στή μεγαλύτερη ἀποξένωση τῶν νέων ἀπό τόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων καί δημιουργεῖ σύγκρουση ἀνάμεσα στίς γενεές. Ἄντιθετα, στήν Ἑλλάδα, ἡ ἐνσωμάτωση τῶν νέων στόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων δέν ἀποτελεῖ καί τόσο ἐπώδυνη διαδικασία, ἐξ αἰτίας τῆς σεξουαλικῆς τους στήν παραγωγή ῥωτήρα.

Μιά πλήρης τώρα ἀντιπαράθεση τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς τῶν νέων στήν Ἑλλάδα καί στίς ΗΠΑ προϋποθέτει τή θεώρησή της ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀποψη τῆς οἰκογενειακῆς ἰδεολογίας, ἀλλά καί τοῦ ἐνδύρου κοινωνικοῦ πλαισίου.

Στήν Ἑλλάδα, ἡ παράδοση τῆς ἀλληλεξάρτησης ἀνταντακῶς σέ δύο ἐπίπεδα, δηλαδή στήν οἰκογένεια καί στό ἐνδύρου κοινωνικό πλαίσιο, δημιουργώντας μιά κατά κάποιο τρόπο ἀντιτακτική κατάσταση. Ἄπό τή μιά μεριά, ἡ οἰκογένεια εἶναι αὐστηρή καί παρεμβατική. Ἄπό τήν ἄλλη, τό κοινωνικό πλαίσιο εἶναι ἀκόμη λίγο-πολύ ἐνισχυτικό, μιά πού οἱ διαπροσωπικές σχέσεις δέν εἶναι ἀκόμη τόσο ἀπόμακρες καί ἀνταγωνιστικές.

Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἡ πηγή τῶν συγκρούσεων, ὁσον ἀφορᾷ τό θέμα τῆς σεξουαλικότητας κατά τήν ἐφηβεία, ἐντοπίζεται στήν οἰκογένεια, ἡ ὁποία διατηρεῖ πολύ αὐστηρότερα ἤθη ἀπό ὅ,τι οἱ νέοι.

Στίς ΗΠΑ συναντᾶμε μιά μὴ παρεμβατική καί ἀπαγορευτική οἰκογένεια καί ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου οἱ διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται ὄλο καί πιο ἀπόμακρες καί ἀνταγωνιστικές. Ἐτσι, σέ συνάρτηση μέ τή γονεϊκή στάση καί τίς νόρμες πού ἐνστερνίζεται ἡ ἡμι-αὐτόνομη ὁμάδα τῶν συνομηλικῶν, οἱ Ἀμερικανοὶ ἐφηβοὶ παρουσιάζονται πιο φιλελεύθεροι στίς σεξουαλικές τους δραστηριότητες ἀπό ὅ,τι οἱ Ἕλληνες ἐφηβοὶ. Αὐτό φαίνεται τόσο στήν ἐνδύρου ἀποδοχή τῶν προγαμιαίων σχέσεων, ὅσο καί στό νεαρότερο τῆς ἡλικίας κατά τήν ὁποία «ἐγκαινιάζουν» τίς σεξουαλικές τους σχέσεις, καθῶς καί στόν συγκριτικά μεγαλύτερο ἀντίκτυπο τῆς σεξουαλικῆς ἐπανάστασης στό γυναικεῖο πληθυσμό (Nielsen Hellas Institute, 1977, Sorensen, 1973). Ὅμως, ἐνῶ ἀπό τό φιλελεύθερο ρεῦμα στή σεξουαλική ζωή θά'πρεπε, λογικά νά συνεπάγεται πιο ἄνετες καί εὐλικρινεῖς διαπροσωπικές σχέσεις, ἡ ἀδξηση τοῦ ποσοστοῦ αὐτοκτονιῶν (US Dept of Commerce, Statistical Abstract of the US,

1976) καί τοῦ ἐθισμού στά ναρκωτικά ἀνάμεσα στοὺς νέους (Schroeder, 1975) δὲν ἰσορροποῦν σέ κάποιο σκεπτικισμό. Μέχρις ἐνός σημείου, αὐτά τὰ φαινόμενα μποροῦν νά ἀποδοθοῦν σέ συναισθήματα ἀποξένωσης τῆς νεολαίας ἀπό τήν ἐνεργό συμμετοχή στόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων καί στίς δραστηριότητές του. Συγχρόνως, ὁμως, ὑπονοοῦν ὅτι ὁ ἀνταγωνισμός πού χαρακτηρίζει τό ἐνδύρου κοινωνικό πλαίσιο ἀνταντακῶς καί στίς διαπροσωπικές σχέσεις τῶν νέων. Γι' αὐτό ἀναφέρεται τόσο συχνά ἀπό ἀγόρια καί κορίτσια ὅτι ὁ «σταθερός δεσμός» ἀνταποκρίνεται στήν ἀνάγκη τους νά ξεφύγουν ἀπό τόν ἀνταγωνισμό τῆς συνεχοῦς ἀναμέτρησης μέ τό ἄλλο φύλο, ἐνῶ ἡ ἀξαναθῶμενη ἀνάγκη γιά οἰκεῖες σχέσεις στήν πράξη δέν ἱκανοποιεῖται τόσο εὐκόλα (Orlowski, 1976). Καί αὐτός εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος γιά τό λεγόμενο «κρίτηρο ἀπόδοσης» πού συχνά ὑποσκάπτει τή δυνατότητα γιά συναισθηματική καί σεξουαλική ἀπόλαυση (Komarovsky, 1976). Θά μπορούσαμε νά ποῦμε πῶς αὐτά εἶναι προβλήματα πού ἀφοροῦν καί τήν ἑλληνική νεολαία, πράγμα πού δέν εἶναι δύσκολο νά παρατηρήσει κανεῖς ἀνάμεσα στά περισσότερα ἀστικοποιημένα καί μορφωμένα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅμως, αὐτά τὰ προβλήματα δέν ἀγγίζουν ἀκόμη τή νεολαία σέ τόσο ἔκταση, γιατί τό κέντρο πίεσης ἐντοπίζεται πρὸς τό παρόν περισσότερο μέσα στήν οἰκογένεια παρά ἔξω ἀπ' αὐτήν.

Τόσο στήν Ἑλλάδα ὅσο καί στίς ΗΠΑ, τό φιλελεύθερο ρεῦμα στήν σεξουαλική ζωή τῶν νέων δέν συνοδεύεται ἀπό ριζική ἀμφισβήτηση παραδοσιακῶν θεμιῶν, ὅπως ὁ γάμος. Διοχετεύεται μᾶλλον σέ μονογαμικοῦ τύπου σχέσεις, ὅπως δείχνει ἡ ἀξαναθῶμενη τάση γιά «σταθερό δεσμό». Γιά τοὺς νέους καί στίς δύο χώρες, ὁ γάμος θεωρεῖται ἰδιωτική ὑπόθεση. Στήν Ἑλλάδα, αὐτό ἀποτελεῖ μιά νέα τάση πού μαζί μέ ἄλλα χαρακτηριστικά (δηλαδή συναισθηματικῆς προϋποθέσεις γιά τό γάμο, μειωμένη διαφορά ἡλικίας ἀνάμεσα στοὺς συζύγους, ἐλάττωση τῆς παιδοκεντρικότητας) διαφοροποιοῦν τό γάμο ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀπό αὐτόν τῶν γονιῶν τους. Γι' αὐτός Ἄμερικανούς νέους ὁ γάμος, σάν ἰδιωτική ὑπόθεση, ἀποτελεῖ συνέχιση μᾶλλον παρά διαφοροποίηση ἀπό τό μοντέλο τῶν γονιῶν τους.

5. Συμπεράσματα, μελλοντικές τάσεις καί προτάσεις γιά ἔρευνα

Φθάνοντας στό τέλος αὐτῆς τῆς συζήτησης, καταλήγουμε σέ ὀρισμένα συμπεράσματα πού μποροῦν νά συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς: στήν Ἑλλάδα, ἡ οἰκογένεια διατηρεῖ λίγο-πολύ τόν ἀπαγορευτικό χαρακτήρα της μέσα σ' ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου ἐπιβιώνουν πολλά ὑποστηρικτικά καί συνεργατικά στοιχεία, ὅπως ὑπαγόρευαν οἱ συνθήκες ἀλληλεξάρτησης τοῦ παρελθόντος. Στίς ΗΠΑ, ἡ φιλελεύθερη οἰκογένεια βρισκεται ἐνσωματωμένη σ' ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου οἱ

διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται όλοένα και πιο απόμακρες και αποπροσωποποιημένες. Έτσι, όσον αφορά το θέμα της σεξουαλικότητας των νέων, το κέντρο πίεσης εντοπίζεται διαφορετικά στην κάθε χώρα. Για μὲν τὴν Ἑλλάδα, το κέντρο πίεσης βρίσκεται στὴν οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἐνεργεῖ ἀπαγορευτικά, προσπαθώντας, ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τοῦ κοριτσιοῦ, νὰ περιορίσει τὰς ἀνεξαρτησίας καὶ φιλελευθέρης σεξουαλικῆς συμπεριφοράς. Γιὰ δὲ τὴς ΗΠΑ, τὸ κέντρο πίεσης δὲν ἐντοπίζεται πιά τόσο μέσα στὴν οἰκογένεια, ὅσο στὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ πλαίσιο, στὴν ἀποξένωση καὶ στὴ συνεπακόλουθη δυσκολία στὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις καὶ τὸ πλησίασμα τῶν νέων.

Μὲ βάση ὁρισμένες τὰσεις οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται στὸν ἑλληνικὸ χώρο, θὰ ἦθελαν νὰ προχωρήσω σὲ μερικές ὑποθέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη τῆς οἰκογένειας καὶ τῶν σεξουαλικῶν ἠθῶν στὴν Ἑλλάδα.

Στὴν Ἑλλάδα, ἀνάμεσα στὰ πρῶτα ἀστικοποιημένα καὶ μορφωμένα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ παρατηρεῖται μιὰ ἀλλαγὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκογενειακὴ ἰδεολογία καὶ τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα. Ἐτσι, εἶναι εὐλόγο ὅτι, καθὼς προχωρεῖ ἡ ἀστικοποίησις καὶ ἡ βιομηχανοποίησις, αὐτὲς οἱ ἀλλαγές θὰ ἀγκαλιάσουν μεγάλους τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ. Σταδιακά, δηλαδή, θὰ ἐπέλθει σύμπτωση ἀνάμεσα στὴν ὀργάνωσις τῆς δημόσιας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Μποροῦμε δὲ περιμένουμε, λοιπόν, ὅτι ἡ οἰκογένεια θὰ δομηθεῖ σὲ περισσότερο ἐξισωμένη βάση καὶ θὰ υιοθετήσῃ τελικὰ θετικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἀπαιτήσις γιὰ ἀνεξαρτητοποίησις ποῦ προβάλλουν τὰ νεαρότερα μέλη τῆς. Ἀνάλογα δὲ πρὸς τὸ ρυθμὸ φιλελευθεροποιήσεως τῆς οἰκογένειας, θὰ αὐξηθεῖ καὶ τὸ φιλελευθερὸ ρεῦμα ὡς πρὸς τὴ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς νέους. Ἡ περισσότερο αὐτόνομη ἀνάπτυξη τοῦ «πολιτισμοῦ τῶν νέων», ποῦ γίνεται ἀναπόφευκτὴ μὲ τὴν αὐξηση τοῦ σπουδαστικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν παράτασις τῆς ἐκπαίδευσης, θὰ ἐνισχύσει αὐτὴ τὴν τάση. Παράλληλα, μὲ τὴ διόγκωσις τῶν ἀστικῶν κέντρων, οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις γίνονται ὄλο καὶ πρὸς ἀπόμακρες, μὲ ἀποτελέσμα τὴ μοναξιά καὶ ἡ ἀποξένωσις νὰ ἀποτελοῦν τὰ καινούργια χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐτσι, ἡ χαλάρωσις τῆς ἀλληλεξάρτησης θὰ καταργησῇ μὲν τὸν συνεπακόλουθον περιορισμὸς ὅσον ἀφορᾷ τὴ σεξουαλικότητα, ἀλλὰ θὰ συνοδεύεται ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς στὴ διαπροσωπικὴ ἐπικοινωνία ποῦ ἐπιβάλλουν οἱ νέες συνθήκες. Μὲ ἄλλα λόγια, καθὼς ἡ ὀργάνωσις τῆς δημόσιας ζωῆς ἀκολουθεῖ αὐτὴν τῶν ΗΠΑ, εἶναι πολὺ πιθανὸ οἱ τομεῖς τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, ὅπως ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ σεξουαλικότητα, νὰ ἐξελιχθοῦν μὲ ἀνάλογο τρόπο. Ἡ ἐπιβίωσις τῆς ἰδιόμορφης ἑλληνικῆς παράδοσης μπορεῖ νὰ ἐπιβραδύνει αὐτὴ τὴ διαδικασία, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι θὰ τὴν ἀποτρέψει τελικὰ.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑποθέσεις προσφέρουν πολὺ ἐνδιαφέρον πεδίο γιὰ ἔρευνα, ἡ ὁποία μέχρι στιγμῆς εἶναι μᾶλλον περιορισμένη. Κι αὐτὸ ὀφείλεται καὶ στὴν πε-

νιχρὴ χρηματοδότησις ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς σεξουαλικότητας ἀποτελοῦν ἀκόμη καὶ τώρα ταμποῦ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένεια ποῦ ἀποτελεσε ἀντικείμενο ἀνθρωπολογικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν μελετῶν (Campbell, Friedl, Sanders), ἡ ἔρευνα πᾶν στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἔχει ἀσχοληθεῖ σποραδικὰ καὶ σὲ περιορισμένον μεγέθους δείγματα μὲ τὴ δυναμικὴ τῆς οἰκογένειας, τοὺς ρόλους καὶ τὰ στερεότυπα γιὰ τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναίκα, τὴ σύγχρονη θέση τῆς γυναίκας, τὴν προίκα, τὴν ἔκτρωσις. Συνήθως ἔρευνες τέτοιου εἴδους κατευθύνονται ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, τὸ Κέντρο Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς ἢ τὸ Ἰδιωτικὸ Ἰνστιτούτο «Ἀνθρώπων» τὸν Γ. καὶ Β. Βασιλείου.

Θέματα ποῦ χρειάζονται διερεύνησις εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς:

- Ἡ δυναμικὴ τῆς σχέσεως γονιῶν-ἐφήβων καὶ ἡ στάσις τῆς οἰκογένειας ἀπέναντι στὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτησίας ἀπ' αὐτὴν.
- Ἡ ἔκτασις ποῦ ἔχει πᾶρει τὸ φαινόμενο τοῦ «πολιτισμοῦ τῶν νέων» στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα καὶ ὁ βαθμὸς σύγκλισης ἢ ἀπόκλισης ἀνάμεσα στὶς ἀξίες ποῦ ἐνστερνίζονται οἱ γονεῖς καὶ οἱ νέοι.
- Τὸ μέγεθος τοῦ χάσματος τῶν γενεῶν, σὲ συνάρτησις μὲ τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας.
- Ἡ ἔκτασις τῆς ἀλλαγῆς ὡς πρὸς τὴ σεξουαλικότητα τόσο στὴ στάσις ὅσο καὶ στὴ συμπεριφορὰ ἀνάμεσα στοὺς νέους. Ἡ ποιότητα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καὶ ἐστὶς πίεσεις ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκογένεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλείου, Γ., Ἐρευνα μεταβλητῶν παραγόντων εἰς τὴν ψυχοδυναμικὴν τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας, Ἀθηναϊκὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Ἀνθρώπου, Ἀθήνα, 1966.
- Βασιλείου Γ., «Aspects of Parent-Adolescent Transactions in the Greek Family», in G. Kaplan and S. Lebovici (Eds.), *Adolescence: Psychological Perspectives*, N. York: Basic Books, 1968.
- Βαλαώρας, Β., «Χαμηλὴ γεννητικότης τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ προκλήτῃ ἐκτρώσει», Ἀθήνα, 1969, 18-19.
- Βαλιμάς, Π., «Οικογένεια», Ν. Ἐστία, 1936, 19.
- Bell, R.R., «Parent-child Conflict in Sexual Values», *Journal of Social Issues*, 1966, 22, 34-44.
- Bell, R.R. and Chaskes, J.B., «Premarital Sexual Experience among Coeds, 1958 and 1968», *Journal of Marriage and the Family*, 32: 81-84, 1970.
- Blood, R. and Wolfe, D.M., *Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living*, New York: Free Press, 1960.
- Bartel, G.D., *Group Sex*, New York: Signet Books, 1971.
- Bott, E., «Conjugal Roles and Social Networks», in Bell and Vogel (Eds.), *A Modern Introduction to the Family*, Free Press, 1960.
- Campbell, J.K., *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford Clarendon Press, 1964.

- Coleman, J., «Youth Culture», in *Youth: Transition to Adulthood*, 1974.
- Demos, J., «The American Family in Past Times» in Skolnick, A. and Skolnick, J., *Family in Transition*, 1977, Little Brown and Company.
- Ζάρναρη, Ο., *Patterns of Child Socialization in Greek Urban Families*, paper presented at the International Association for Child Psychiatry, 9th International Congress, Melbourne, Australia, 1978.
- Freud, S., *Three Essays on Sexuality*, 1905.
- Friedl, E., *Vassilika: A Village in Modern Greece*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1963.
- Hayghe, H., «Family and the Rise of Working Wives – An Overview», *Monthly Labor Review*, 99, 1976, 12-19.
- Jerome, J., *Families of Eden: Communes and the New Anarchism*, New York: Seabury Press, 1974.
- Katakis, Ioannides, Tavantzis, *Aspects of Transaction in the Athenian Family*, Paper read at the Fifth International Congress of Social Psychiatry, Athens, Greece, September 1-7, 1974.
- Katz, M., *The People of Hamilton, Canada West*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1976.
- Kett, J., «History of Age Grouping in America», in *Youth: Transition to Adulthood*, 1974.
- Kohn, M.L., *Class and Conformity: A Study in Values*, Homewood, Illinois: Dorsey, 1969.
- Kohn, M.L., «The Effects of Social Class on Parental Values and Practice», in *The American Family: Dying or Developing*, N. York: Plenum Press, 1979, 45-68.
- Kenniston, K., «Youth as a Stage of Life», in *Youth*, R. Havighurst and P. Dreyer (Eds), University of Chicago Press, 1975.
- Kenniston, K., *All our Children: The American Family under pressure*, 1977.
- Kinsey, A.C., et al, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia: Saunders, 1953.
- Komarovsky, M., *Dilemmas of Masculinity: A Study of College*, Youth New York: Norton, 1976.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι., «Dowry in Modern Greece: An Institution at the Crossroads between Persistence and Decline», in *Towards a Sociology of Women*, Safilios-Rothschild.
- Lerner, R.M., «Showdown at Generation Gap: Attitudes of Adolescents and Their Parents toward Contemporary Issues», in Thornburg, H.D. (Ed.), *Contemporary Adolescence: Readings*, 1975.
- Macklin, E., «Going very Steady», *Psychology Today*, Nov. 1974.
- Mead, M., *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*, N. York, 1970.
- Miller, J.P., «Suicide and Adolescence», *Adolescence*, 1975, 10, 11-24.
- Mirande, A.M. and Hammer, E.L., «Premarital Sexual Permissiveness: A Research Note», *Journal of Marriage and the Family*, 1974, 36, 356-358.
- Mischel, W., «Sex Typing and Socialization», in Mussen, P.H. (Ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology*, Vol. II. (3rd ed.), N. York: John Wiley Sons, 1970.
- Νικολαΐδου, Μ., «Η έργαζόμενη γυναίκα στην Ελλάδα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 1975, 25, 470-496.
- Orlofsky, J.L., «Intimacy Status: Relationship to Interpersonal Perception», *Journal of Youth and Adolescence*, 1976, 5, 73-88.
- Παπαδοπούλου, Κ., *Αγώνες και νίκες της Έλληνίδας*, εκδ. Πύλη, Αθήνα 1975.
- Packard, V., *The Sexual Wilderness*, N. York: David McKay Company, Inc., 1968.
- Perlman, D., «Self Esteem and Sexual Permissiveness», *Journal of Marriage and the Family*, 1974, 36, 470-473.
- Peristiany, J.G., «Honour and Shame in a Cypriot Highland Village», in Peristiany, J.G. (Ed.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, London: Weidenfels and Wicolson, 1965, 171-190.
- Ποταμιάνου, Α., «On Aspects of Change in Greek Urban Families», Paper presented at the International Association for Child Psychiatry and Allied Professions, 9th International Congress, Melbourne, Australia, 1978.
- Ray, R.N., «A Report on Self-employed Americans in 1973», *Monthly Labor Review*, 1975, 98, 49-54.
- Reiss, I., *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*, N. York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1967.
- Reiss, I., «How and why America's Sex Standards Are Changing», in J.H. Gagnon and W. Simon (Eds), *The Sexual Scene*, Chicago: Aldine, Transaction Books, 1970, 43-57.
- Safilios-Rothschild, C., «A Comparison of Power Structure and Marital Satisfaction in Urban Greek and French Families», *Journal of Marriage and Family*, 1967, 29, 345-352.
- Safilios-Rothschild, C., «Honour Crimes in Contemporary Greece», *British Journal of Sociology*, 1969, 20, 205-217.
- Safilios-Rothschild, C., «The Options of Greek Men and Women», *Sociological Focus*, 1972, 5, 71-83.
- Skolnick, A., *The Intimate Environment*, Little Brown and Company, 1978.
- Slater, P., *Footholds*, Boston: Beacon Press, 1977.
- Schroeder, R.C., *The Politics of Drugs*, Washington, D.C.: The Congressional Quarterly, 1975.
- Sorensen, R.C., *Adolescent Sexuality in Contemporary America: Personal Values and Sexual Behavior*, New York: World Publishing Co., 1973.
- Spinellis, K. and Vassiliou, G., «Milieu Development and Male-Female Roles in Contemporary Greece», in Seward and Williamson (Eds.), *Social Sex Roles in a Changing World*, N. York: Random House (Communication number 65).
- Τσαούσης, Δ., «Η μορφολογία της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας», 1971.
- Triandis, H., Vassiliou, V. and Nassiakou, «Three Cross-Cultural Studies of Subjective Culture», *Journal of Personality and Social Psychology*, 1968, 8, 1-42.
- Φραγκουδάκη, Α., *Τά Άναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα, 1978.
- Yankelovich, D., *The New Morality: A Profile of American Youth in the '70s*, 1974.
- Vermeulen, C., *Families in Urban Greece*, unpublished doctoral dissertation, Cornell Univ., 1970.